

Универзитет у Београду
Филозофски факултет
Одељење за историју

Мастер рад

**Славко Кватерник и формирање оружаних
формација НДХ: 1941 - 1942**

Ментор:

Проф. др Александар Животић

Студент:

Петар Милосављевић

Београд

САДРЖАЈ

САДРЖАЈ	2
ПРЕДГОВОР	4
I УВОД	7
II СЛАВКО КВАТЕРНИК И УСТАШКИ ПОКРЕТ ПРЕ ДРУГОГ СВЕТСКОГ РАТА.....	9
2.1 Војничка каријера.....	9
2.2. Почетак политичког рада	11
2.3.Изградња усташког покрета у земљи	13
2.4.Италијанска акција.....	15
III СЛОМ ЈУГОСЛАВИЈЕ И ПРОГЛАШЕЊЕ НДХ.....	16
3.1. У предвечерје рата	16
3.2. Проглашење Независне државе Хрватске	18
3.3. Успостављање усташке власти	20
IV ДОМОБРАНСТВО	22
4.1.Основи домобранства	22
4.2. Успостављање и организација домобранства	25
4.3. Копнена војска домобранства	30
4.4. Оружништво	35
4.5. Авијација.....	37
4.6. Морнарица	38
V ЛЕГИОНАРСКЕ ЈЕДИНИЦЕ НДХ	39
5.1. У служби Немачке.....	39
5.2. У служби Италије.....	43

VI УСТАШКА ВОЈНИЦА	Error! Bookmark not defined.
6.1. Основи Усташке војнице	45
6.2. Успостављање и организација Усташке војнице	46
6.3. Славко Кватерник, домобранство и Усташка војница	50
VII ПОЛИТИКА СЛАВКА КВАТЕРНИКА ПРЕМА СРБИМА	Error! Bookmark not defined.
7.1. Однос према Србима и злочини Славка Кватерника.....	54
7.2. Срби и домобранство	56
7.3. Домобранске радне постројбе – ДОРА	57
7.4. Слање Срба на принудни рад у Немачку.....	58
VIII ПАД СЛАВКА КВАТЕРНИКА	Error! Bookmark not defined.
8.1. Фактори пада	60
8.2. Смена Славка Кватерника	62
IX ЗАКЉУЧАК	Error! Bookmark not defined.
СПИСАК КОРИШЋЕНИХ СКРАЋЕНИЦА.....	69
ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА	71
Извори.....	71
Литература.	72

ПРЕДГОВОР

Главни циљ овог рада је да расветли улогу Славка Кватерника, бившег аустроугарског и југословенског официра и једне од кључних личности усташког покрета у Југославији пре Другог светског рата у стварању оружаних формација Независне Државе Хрватске. У раду ће бити представљена његова улога непосредно пре и током стварања усташких институција на пролеће 1941. као и изградња хрватских оружаних формација до његове смене са свих функција у октобру 1942.

Усташки покрет, коме је припадао Славко Кватерник као један од најистакнутијих чланова, био је тековина клерофашистичке идеологије са хрватским карактеристикама. На одређени начин, те тековине имале су корен старији од фашизма и нацизма који се само обликовао под утицајем тадашњег стања и прихватио да буде део нових екстремистичких идеја прве половине двадесетог века. Један од циљева овог дела биће и да покаже индивидуалну снагу усташког покрета у Југославији, која је била главни темељ за стварање Независне државе Хрватске. Без јаке базе у земљи, у којој је једна од најистакнутијих личности био Славко Кватерник, усташки емигранти предвођени вођом целокупног усташког покрета Антом Павелићем не би били у могућности да успоставе власт по капитулацији Краљевине Југославије у априлу 1941. године.

Деловање усташког покрета било је предмет бројних историографских радова у последњих седам деценија. О усташком покрету током постојања друге Југославије најмарљивије писао је хрватски историчар Богдан Кризман. У свом делу *Анте Павелић и Усташе*, бави се оснивањем и деловањем усташког покрета у емиграцији пре Другог светског рата, у делима *Павелић између Хитлера и Мусолинија* и *Усташе и Трећи рајх* говори о периоду током Другог светског рата и напослетку *Павелић у бјекству* орађује деловање Анте Павелића и усташке емиграције после Другог светског рата. Поред Кризманових дела, најистакнутије монографије које су целовито приказале историју

Независне државе Хрватске биле су *Усташе и Независна Држава Хрватска* Фикрете Јелић-Бутић и *Такозвана Независна Држава Хрватска 1941*. Младена Цолића. Независна држава Хрватска приказана је и у капиталним делима *Окупаторска подјела Југославије* Ферда Чулиновића, *Рат и револуција* Јоза Томашевића као и у незаменљивој синтези професора Бранка Петрановића *Историја Југославије 1-3*. Не смемо занемарити и *Магнум кримен*, дело Виктора Новака, који је најисцрпније изанализирао улогу Ватикана приликом разоја хрватских екстремних идеологија упрених против Срба. Маскимальни резултат тих идеологија било је стварање Независне државе Хрватске.

После распада друге Југославије настао је одређен број дела који се бавио усташким покретом и његовом државном творевином. Немали број тих дела представљају хрватску ревизионистичку литературу чија је улога умањивање злочина усташког покрета. Један део те литературе настао је од стране хрватских емиграната повратника и бивших чланова и симпатизера усташког покрета. Неки од најзначајнијих примера су *Рађање државе: НДХ, Тито и „хрватско пролеће“* Казимира Каталинића, *Трагедија се догодила у свибњу* Винка Николића као и дело Ивана Кошуте *Хрватско домобранство у Другом светском рату*. Поред тих ревизионистичких дела могу се истаћи и дела млађих аутора. Јосип Јурчевић, професор на Факултету хрватских студија Универзитета у Загребу, познат по негирању злочина у концентрационом логору Јасеновац.¹ Поред дела којима је циљ крајња апологетика усташа, одређена дела хрватских историчара, иако не чисто ревизионистичка, нису на адекватан начин расветлила улогу злочина током Другог светског рата. Ту се најчешће убрајају књиге Хрвоја Матковића и Јере Јареба.² Матковићева *Повијест Независне државе Хрватске* данас представља једну од најчитанијих књига везаних за ову тему.

Дело које је коришћено у овом раду, *Војсковођа и политика. Сјећања Славка Кватерника*, представља једини историографски портрет Славка Кватерника. Ауторка, хрватска историчарка Нада Кисић-Колановић приредила је мемоаре Славка Кватерника који су највећим делом написани после његовог хапшења у Салцбургу јула 1945. године.

¹ Ivo Goldstein / Goran Hutinec, Neki aspekti revizionizma u hrvatskoj historiografiji devedesetih godina XX stoljeća – motivi, metode i odjeci u *Revizija prošlosti na prostorima bivše Jugoslavije : zbornik radova*. - Sarajevo : Institut za istoriju, 2007, 198.

² Исто, 199.

Поред мемоара дело садржи и њен увод пун ревизионистичких тврдњи које имају за циљ да одбране лик и дело Славка Кватерника. Такође дело садржи и одређен број докумената везаних за „војсковођу“ НДХ. Сам Кватерник својим мемоарима покушава да опере своје поступке и сачува себе од заслужене казне за злочине током Другог светског рата на простору Југославије. Један од главних циљева овог рада јесте и да се сруше ревизионистичке тврдње којима се покушава рехабилитација Славка Кватерника.

О оружаним формацијама НДХ први се озбиљније бавио Младен Цолић који је магистрирао на теми *Оружане снаге квислиншке Независне Државе Хрватске 1941. године*. Већи део његове пређашње споменуте монографије *Такозвана Независна Држава Хрватска 1941.* бави се војном прошлошћу НДХ. У такође споменутом делу Ферда Чулиновића значајно поглавље посвећено је оружаним снагама НДХ. Од новијих историографских дела истичу се монографије Дамира Југа *Оружане снаге НДХ, свеукупни строј* као и *Усташка војница* Бојана Димитријевића. Обе поседују мањкавости у представљању злочина домобранских трупа и јединица усташке војнице. Монографија Никице Барића, *Устрој копнене војске домобранства Независне државе Хрватске 1941-1945*, представља прво солидно дело које приказује хрватско домобранство током Другог светског рата.

Овај рад настао је на основу истраживања архивске грађе Војног архива. Фонд Независне државе Хрватске представља највреднију грађу за истраживање војне прошлости НДХ и карактера њених квислиншких оружаних формација. Поред тога рад је базиран и на наведеним објављеним изворима. Рад се састоји од предговора и девет поглавља. Има за циљ да дефинише и јасно прикаже улогу другог најзначајнијег човека у усташком апарату и особе која је прогласила НДХ, и била кључна у формирању њених оружаних формација.

I УВОД

Једна од најјачих политичких струја хрватског народа у оквиру Аустроугарске била је Хрватска странка права (ХСП). Она је заговарала остваривање „хрватског државног права“ на просторима Хрватске – Славоније и Далмације. Вођа ове политичке групе био је Анте Старчевић који је заступао расистичке и шовинистичке идеје уперене против српског народа³. У свом познатом делу *Пасмина славосербска по Херватској*, Старчевић изражава мишљење да су Срби реметилачки и страни фактор, не само на хрватским територијама, него и на читавом простору Балканског полуострва. Сматрао је да у се у Хрватској не сме признати никаква српска народност и српско име.⁴ Анте Старчевић и његов главни сарадник Еуген Кватерник такође су сматрали да је једна од највећих препрека остваривању „хрватског државног права“ Српска православна црква и да она не сме да постоји на хрватској територији.⁵

Јосип Франк, утемељивач Чисте странке права био је Старчевићев идеолошки наследник. Он је сматрао да хрватско друштво мора да буде очишћено од „туђинске здухе“ у шта је укључивао српство.⁶ За разлику од А.Старчевића, Франк је прихватио клерикализам у својој политици.⁷ Током антисрпских демонстрација у Загребу 1902. Франк је похвалио нападе на Србе говором у Сабору, и поносно истакао да је његова странка

³ У својој књизи *Ime Serb, Zagreb 1868*. Старчевић износи псеудонаучне тврдње да су Срби настали од робова.

⁴ Viktor Novak, *Magnum Crimen: Pola vijeka klerikalizma u Hrvatskoj*, Zagreb 1948, 4.

⁵ Василије Крестић, *Геноцидом до Велике Хрватске*, Нови Сад 1998, 12.

⁶ Viktor Novak, *Исто*.

⁷ *Исто*.

била у првим редовима.⁸ Током изборне, 1908. године, Франк је био један од најчвршћих савезника власти у сузбијању утицаја Хрватско – српске коалиције.⁹

Следбеници политике Јосипа Франка, названи по његовом презимену - Франковци, после Првог светског рата окупили су се око високих официра поражене Аустроугарске монархије. Најистакнутији официри - Стјепан Саркотић, Стјепан Стево Дуић, Иван Перчевић као и Иво Франк основали су Хрватски емигрантски комитет у Бечу.¹⁰ У Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца (СХС) поново је покренут рад Хрватске странке права, на чијем челу се налазио загребачки адвокат Анте Павелић. Све до атентата у Народној скупштини 1928, ХСП је била маргинална политичка странка, без већег утицаја, и у сенци знатно масовније и моћније Хрватске сељачке странке (ХСС).¹¹ Павелић је одржавао контакте са франковцима у емиграцији, са којима је разрађивао планове о хрватској независности уз помоћ Италије. Он је посредством те емигрантске групе отпутовао у Италију у јуну 1927. године и ступио у контакт са владајућом фашистичком партијом.¹² На парламентарним изборима одржаним 1927. Анте Павелић изабран је за народног посланика у оквиру Хрватског блока, заједно са Антом Трумбићем.¹³ После атентата у скупштини, Павелић се повезао са Унутрашњом македонском револуционарном организацијом (ВМРО) у циљу рушења југословенске државе.¹⁴ Недуго затим, отишао је у емиграцију и радио на изграђивању усташког покрета, чији је циљ био стварање независне хрватске државе по начелима Старчевића, Кватерника и Франка.

Анте Павелић и његови следбеници нашли су уточиште превасходно у Италији и Мађарској. Италијанска власт им је пружала финансијску и логистичку помоћ, што је омогућило развој усташког покрета. Већина покрета била је стационирана у логорима који су мењали локације. Најдуже времена провели су у логору Липари у Тиренском мору.¹⁵ Од готово самог почетка њихов рад био је несумњиво терористички. То говоре чланци у њиховом партијском листу *Усташа*, који говоре о томе да се борба за независност

⁸ Василије Крестић, *Историја Срба у Хрватској и Славонији 1848 – 1914*, Београд 1991, 56.

⁹ *Исто*, 491.

¹⁰ Fikreta Jelić-Butić, *Ustaše i Nezavisna država Hrvatska: 1941-1945*, Zagreb 1977, 19.

¹¹ Првобитно име странке било је Хрватска републиканска сељачка странка (ХРСС).

¹² Bogdan Krizman, *Ante Pavelić i ustaše*, Zagreb 1978, 10.

¹³ „Pavelić Ante“, у : *Tko je tko u NDH: Hrvatska 1941 – 1945*, uredništvo Zdravko Dizdar, Marko Grčić, Slaven Ravlić i Darko Stuparić, Zagreb 1997.

¹⁴ Bogdan Krizman, *Ante Pavelić i ustaše*, 57.

¹⁵ *Исто*, 12.

Хрватске мора водити бомбама и пакленим стројевима.¹⁶ Врхунац њихове терористичке акције био је атентат на краља Александра Крађорђевића октобра 1934. у Марсељу који су извршили у садејству са ВМРО.¹⁷

Док су усташе биле стационаране у логорима за обуку, где се вршило њихово војно обликовање, у Краљевини Југославији радили су на томе да се њихов покрет елиминише дипломатском акцијом. Курс тадашњег председника владе, Милана Стојадиновића, био је окренут сарадњи са Италијом и Немачком, што му је омогућило да ради на сузбијању и маргинализацији усташког покрета. У марту 1937. склопљен је споразум између југословенске и италијанске владе, којим је друга била у обавези да ликвидира усташки покрет на својој територији.¹⁸ Ликвидација је подразумевала и општу аместију, те се немали број истакнутих усташа емиграната вратио у земљу. Најпознатији повратници били су Миле Будак, Младен Лорковић и Јуре Францетић.¹⁹

Усташе повратници повезали су се са члановима покрета који су деловали у земљи. Најистакнутији међу њима био је пензионисани пуковник аустроугарске и југословенске војске - Славко Кватерник.

¹⁶ Исто, 85.

¹⁷ Бранко Петрановић, *Историја Југославије 1918-1988 I*, Београд 1988, 186.

¹⁸ Bogdan Krizman, *Ante Pavelić i ustaše*, 256.

¹⁹ Fikreta Jelić-Butić, *нав. дело*, 47.

II СЛАВКО КВАТЕРНИК И УСТАШКИ ПОКРЕТ ПРЕ ДРУГОГ СВЕТСКОГ РАТА

2.1. Војничка каријера

Славко Кватерник рођен је у Вучинић селу, у котару Врбовско 1878. године.²⁰ Основну школу завршио је у Слуњу, а гимназију у Огулину. Након матурирања, определио се за војни позив и завршио пешадијску школу у Карловцу. По напредовању до чина натпоручника, уписао је генералштабну школу у Бечу. Од 1911. био је капетан у домобранском заповедништву и службовао је у Галицији.²¹ Био је ожењен Олгом Франк, ћерком Јосипа Франка. Заједно су имали две ћерке и сина – Еугена Дида Кватерника, касније утицајног члана усташког покрета. На почетку Првог светског рата налазио се на месту заменика стожерног главара домобранске пешадијске дивизије. Од октобра 1914. до фебруара 1916. био је крилни побочник заповедика III аустроугарске армије, генерала Светозара Боројевића. У јануару 1918. постављен је на чело генералног штаба 55. пешадијске дивизије, а у мају премештен је у заповедништво армије на Сочи.²²

На јесен, пришао је Народном вијећу Словенаца, Хрвата и Срба и постао заменик Мате Дринковића, главног повереника за народну одбрану средишњег Народног вијећа у Загребу.²³ Кватерник је био гост чајанке у почаст српских официра, коју је организовало Демократско удружење југословенских жена у Загребу 14. новембра у Хрватском соколу. На том догађају, током предаје здравице, ушао је у вербални сукоб са књижевником Мирославом Крлежом, који га је напао због непринципијалности. Тај догађај Крлежи је био инспирација за чувено дело *Пијана новембарска ноћ 1918.*²⁴

²⁰ „Kvaternik Slavko“ у : *Tko je tko u NDH: Hrvatska 1941 – 1945.*

²¹ VA, NDH Izjava Slavka Kvaternika, I. O. 9 6/9 1-104.

²² Nada Kisić Kolanović, *Vojskovođa i politika. Sjećanja Slavka Kvaternika*, Zagreb 1997, 16.

²³ Исто.

²⁴ Maja Karić, Petra Braun, Ana Filep, Ivan Kukić „PRISTUP SAMO P(R)OZVANIMA“ у *Дан вредан века I – XII – 1918*, Beograd 2018, 108.

Кватерник је био и сведок немира у Загребу 5. децембра после којих је ухапшен његов шурак Иво Франк. Касније је тврдио да је Иво био противник Србије и Срба, а не његов таст Јосип.²⁵

Ангажовао се у ослобођењу Међимурја. После првог, неуспелог²⁶, покушаја Народно вијеће поставило је Кватерника на чело војске која је требало да отпочне другу акцију ослобођења у децембру.²⁷ На католички Бадњи дан, без готово икаквог отпора, војска Народног вијећа (званично војска Краљевине СХС), ушла је у Чаковец. Убрзо затим пристигао је и сам Кватерник.

После међимурске акције, премештен је у Цеље, на место повереника 39. пука, а затим на заповедништво посадне снаге СХС у Корушкој.²⁸ Тврдио је да му је нуђено да буде намештен у врховни штаб код војводе Мишића, али да то није прихватио због статуса Хрвата у војсци²⁹. Желео је да се војска реформише и да се оснује хрватска армија у оквиру војске Краљевине СХС³⁰. Такође, истицао је да је био заштитник бивших аустроугарских официра који су остали без посла после рата. Наводи и да је хтео већ 1919. да напусти војску, али да то није могао да учини због указа о демобилизацији.³¹

2.2. Почетак политичког рада

Славко Кватерник пензионисан је 1921. године.³² Крај официрске каријере узроковао је почетак његовог политичког ангажовања. Кватерник је постао љути противник југословенске државе и поборник остваривања хрватске независности. Томе је свакако допринела његова породична ситуација, али и незадовољство због ускраћивања

²⁵ VA, NDH, Zapisnik saslušanja SI. Kvaternika 7. II 1947, I. O. 9 7/ 2 1-145 .

²⁶ Прва је била неуспешна због опрезности Србије и одржавања примирја, а и само Међимурје било је у интегралном делу Мађарске а не део Хрватске – Славоније.

²⁷ Ivan Vuk, *Pripojenje Međimurja Kraljevstvu Srba, Hrvata i Slovenaca. Od neuspjeloga pokušaja 13. studenog do uspješnoga zaposjedanja Međimurja 24. prosinca 1918. Godine* у *Časopis za suvremenu povijest* br 2, Zagreb 2019, 520.

²⁸ Nada Kisić Kolanović, *нав. дело*, 17.

²⁹ VA, NDH, Zapisnik saslušanja SI. Kvaternika 7. II 1947, I. O. 9 7/ 2 1-145 .

³⁰ Nada Kisić Kolanović, *нав. дело*, 16.

³¹ VA, NDH, Zapisnik saslušanja SI. Kvaternika 7. II 1947, I. O. 9 7/ 2 1-145 .

³² „Kvaternik Slavko“ у : *Tko je tko u NDH: Hrvatska 1941 – 1945.*

каријерног напретка. Исте године учланио се и у ХСП³³ где је упознао Анту Павелића. Живео је на свом поседу у Цељу, који је касније морао да прода. Постао је директор банке за парцелацију и колонизацију, а средином двадесетих година одржава контакте са виђенијим политичким првацима - Стјепаном Радићем, Владком Мачеком и Антом Трумбићем.³⁴ У правашком покрету, а и на читавој хрватској политичкој сцени, био је етаблиран као један од највећих војних стручњака.

После Скупштинског атентата 1928. и увођења Шестојануарске диктатуре, Анте Павелић је са групом присталица напустио земљу и отпочео рад на формирању усташког покрета. Пре одласка Кватерник је Павелићу саветовао да се повеже са Стјепаном Саркотићем у Бечу, а да касније оде у Немачку и информисе тамошњу јавност о хрватском питању.³⁵ Кватерников син, Еуген – Дидо, 1932. прикључио се Павелићу у Италији, после једног инцидента са истицањем хрватске заставе у Загребу³⁶. Убрзо је постао један од његових најближих сарадника.

Кватерник је одржавао контакте са Павелићем и емигрантима у Бечу. Иван Перчевић посетио је Павелића у Верони где су дискутовали о формирању усташке војске у земљи. Главни проблем представљало је прикупљање наоружања, чији је организациони посао требало да преузме Милутин Кватерник, Славков брат. Самом Славку остало је да изради читав операциони план.³⁷ Убрзо, и сам Славко посетио је усташе у Италији 1932. године. Заједно са Стјепаном Дујићем, Кватерник је посетио логор у Бовењу у околини Бреше. Посета је уследила после неуспелог усташког напада на полицијску станицу у Брушанима подно Велебита исте године. Ту је од Павелића добио опис организације читавог покрета у Италији. Кватерник је саветовао да следеће акције треба да уследе тек после активне припреме и изградње потпоре покрету у селима. Заговарао је формирање усташких сеоских гарди и заштита без којих сличне акције не би могле да се остваре.³⁸ Павелићу је обећао да ће израдити један војни план који је подразумевао и формирање усташке гарде у земљи. Њихова војна стратегија ослањала се на Италију. Италија би отпочела рат против

³³ VA, NDH, Zapisnik saslušanja SI. Kvaternika 7. II 1947, I. O. 9 7/ 2 1-145.

³⁴ VA, NDH Izjava Slavka Kvaternika, I. O. 9 6/ 9 1-104.

³⁵ Bogdan Krizman, *Ante Pavelić i ustaše*, 51.

³⁶ VA, NDH Izjava Slavka Kvaternika, I. O. 9 6/ 9 1-104.

³⁷ Bogdan Krizman, *Ante Pavelić i ustaše*, 71.

³⁸ VA, NDH, Zapisnik saslušanja SI. Kvaternika 7. II 1947, I. O. 9 7/ 2 1-145.

Југославије, током којег би се подигао усташки устанак у земљи, а италијанској војсци би се прикључили усташе емигранти из читаве Европе. Италијански дуче Бенито Мусолини им је наводно обећао да ће их снабдети наоружањем и опремом. Павелић је такође тврдио да је добио гаранције од Мусолинија да ће будућа хрватска држава обухватати Ријеку и Задар, који су Рапалским споразумом из 1920. године припали Италији.³⁹ Кватерник је тврдио да се тада у Бреши налазило 92 усташа.⁴⁰ Сматрао је да нису били војнички обликовани и да им је недостајао квалитетан кадар који би се латио посла њихове обуке. Исте године, Кватерник се срео са Павелићем у Берлину посредством Бранимира Јелића, водећег усташе у Немачкој.⁴¹

Због наводне умешаности у бомбашку диверзију у просторијама загребачке полиције, ухапшен је у Цељу априла 1934. године.⁴² Одређен му је притвор. Касније је интерниран у Пљевља а затим у Пећ.⁴³ У интернацији је провео годину дана и девет месеци током којих се десио атентат у Марсељу. Један од главних организатора атентата био је његов син Еуген – Дидо. Кватерник је страховао за Дида, али га је он уверио да је целокупна кривица пала на бугарског атентатора, члана ВМРО Владу Черноземског.⁴⁴ У Карловим Варима, исте године, убијен је Стјепан Дуић под неразјашњеним околностима.⁴⁵ Због старости Саркотића и осталих бивших високих официра Аустроугарске монархије, Славко Кватерник постао је главни војни експерт у усташком покрету и особа чија ће дужност бити да изгради војску независне Хрватске.

2.3. Изградња усташког покрета у земљи

³⁹ Статус Ријеке дефинитивно је формулисан Римским споразумом 1924. године.

⁴⁰ VA, NDH, Zapisnik saslušanja SI. Kvaternika 7. II 1947, I. O. 9 7/ 2 1-145.

⁴¹ Исто.

⁴² Nada Kisić Kolanović, *нав. дело*, 23.

⁴³ VA, NDH Izjava Slavka Kvaternika, I. O. 9 6/ 9 1-104

⁴⁴ Право име Величко Димитров Керин.

⁴⁵ Mario Jareb, *Ustaško – domobranski pokret od nastanka do travnja 1941. godine*, Zagreb, 2006, 224.

По повратку из интернације, Кватерник се нашао у финансијским проблемима пошто је изгубио посао директора банке. Тада је био приморан да прода свој посед у Цељу. У тим тренуцима помоћ му је пружио Владко Мачек, председник ХСС-а. Кватерник је изабран за директора банкарске задруге „Хрватски радиша“, чији су главни одбор чинили чланови ХСС-а. Но, ту се није завршила сарадња Кватерника и Мачека. После атентата у Марсељу у ХСС-у се активно радило на стварању хрватске оружане паравојске – Хрватске сељачке и грађанске заштите. Кватерник је дао прве савете Мачеку за креацију Заштите. Предложио му је да одабере мању, али квалитетију групу људи.⁴⁶ Кватерник даље наводи да је Мачеку дао први нацрт за организацију Заштите. Такође тврди да му је давао стручне консултације о политици појединих земаља и њиховим војскама и да га је упознавао са слабостима Француске. Говорио му је и о Немачкој и њеним искуствима из Првог светског рата.⁴⁷ На Кватерников предлог, Мачек је поставио Звонка Ковачевића за заповедника Грађанске заштите у Загребу.⁴⁸ Касније је Кватерник истакао да је запажао развитак Заштите у годинама пре рата и закључио да је била добар темељ за иградњу праве, регуларне војске.⁴⁹

У марту 1937. склопљен је споразум између југословенске и италијанске владе којим су ликвидирани усташки логори и којим је прекинута активна подршка покрету. У земљу се вратио одређен број чланова покрета. Најистакнутији међу њима био је књижевник Миле Будак. Он је одмах по повратку у земљу отпочео са радом на јачању покрета у хрватском народу. Споразум Цветковић – Мачек усташе у земљи сматрале су издајом. Њихов однос са ХСС-ом је захладнео. Стога су Будак и Кватерник отпочели са активним јавним отпором политици споразума. Резултат тог отпора било је стварање организације „Узданица“ 1938. године. Званично, она је основана као задруга за узајамну помоћ чланова. У стварности била је радикална политичка творевина.⁵⁰ Оснивачи задруге, поред Кватерника и Будака, били су Мирко Пук, Мирко Јерец, Никола Каић и Јозо Думанцић. Организацији су пришли они који су били незадовољни споразумашком политиком Владка Мачека. „Узданица“ је издавала лист *Хрватски народ* чији је главни уредник био

⁴⁶ Željko Karaula, *Hrvatska seljačka zaštita u Kraljevini Jugoslaviji*, необјављена докторска дисертација, одбрањена Загреб 2014, 109.

⁴⁷ VA, NDH, Zapisnik saslušanja SI. Kvaternika 7. II 1947, I. O. 9 7/ 2 1-145.

⁴⁸ Željko Karaula, *нав. дело*, 175.

⁴⁹ VA, NDH Izjava o radu i djelatnosti građanske i seljačke zaštite, I. O. 9 8/ 2/14

⁵⁰ Nada Kisić Kolanović, *нав. дело*, 108.

Будак. У њему су отворено заступали усташку идеологију, нападали београдске „властодршце“ и исказивали отворене симпатије према нацистима и новом европском поретку који су стварали.⁵¹ Славко Кватерник је писао чланке везане за војску и војну политику. Кватерник је такође држао јавна предавања везана за друштвену структуру градова, рат у Пољској, рат у Француској, борби за Средоземље итд. Поред њега предавања су држали Будак, Иван Оршанић и Младен Лорковић.⁵² Један од Кватерникових главних задатака у организацији био је повезивање са Хрватима официрима у југословенској војсци.⁵³ „Узданица“ је имала и широку подршку међу загребачким студентима. Студентски клуб „Аугуст Шеноа“, који је водио Зденко Блажековић у потпуности се укључио у организацију. Студенти су ширили летке који су говорили против споразума Цветковић – Мачек. Кватерник је тврдио да у „Узданици“ није било више од 10 усташа повратника и да су већину чланова чинили студенти.⁵⁴ Ипак „Узданица“ је имала огроман утицај на ширење усташког покрета у земљи. Док су усташе емигранти били лимитирани, делатност усташа у земљи је јачала. Славко Кватерник је касније тврдио да не постоји разлика између усташа емиграната и оних у земљи.⁵⁵

2.4. Италијанска акција

Смена Милана Стојадиновића сматрана је као антиосовинска мера у Италији и Немачкој. Усташе поново постају снажно оружје у антијугословенској политици Италије. Анте Павелић се састао са италијанским министром спољних послова, Галеацом Ћаном, 23. јануара 1940. године. Они су разрадили план рушења Југославије и оснивања независне хрватске државе. Ћано је предложио Павелићу формирање италијанско –

⁵¹ Dušan P. Petronijević, Zoran S. Grbić, Učešće ustaškog lista Hrvatski narod u kampanji Bačka Hrvatska (1939-1940) u *Kultura polisa – časopis za negovanje demokratske političke kulture* br. 43, Novi Sad 2020, 65.

⁵² Bogdan Krizman, *Ante Pavelić i ustaše*, 314.

⁵³ *Исто*, 313.

⁵⁴ VA, NDH Izjava Slavka Kvaternika, I. O. 9 6/9 1-104

⁵⁵ VA, NDH, Zapisnik saslušanja SI. Kvaternika 7. II 1947, I. O. 9 7/2 1-145.

хрватског царинског савеза и персоналне уније са чим се Павелић сложио. Договорене су и „историјске“ хрватске територије које би ушле у састав будуће НДХ.⁵⁶

Информације о плановима у Италији Павелић је посало Милету Будаку. Поново се се истицале идеје о потенцијалној италијанској инвазији и усташком устанку у земљи. Такође Павелић је обавештавао да су му Италијани обећали 100 хиљада пушака за устанак.⁵⁷ Павелић је такође упозорио усташе у земљи да ће у случају рата Италијани имати предност на Балкану у односу на Немачку, и да своју политику морају да изграде под тим околностима.⁵⁸

Кватерник се 1940. године сусрео са грофом Марком Бомбелесом у Београду. И он му је потврдио тврдње о позицијама Италије на Балкану.⁵⁹

⁵⁶ Bogdan Krizman, *Ante Pavelić i ustaše*, 338.

⁵⁷ VA, NDH, Zapisnik saslušanja SI. Kvaternika 7. II 1947, I. O. 9 7/ 2 1-145.

⁵⁸ Nada Kisić Kolanović, *нав. дело*, 118.

⁵⁹ *Исто*, 119.

III СЛОМ ЈУГОСЛАВИЈЕ И ПРОГЛАШЕЊЕ НДХ

3.1. У предвечерје рата

Усташе су биле помало изненађене Мартовским пучом. Претходно приступње Југославије Тројном пакту за Кватерника деловао је поразно. Сматрао да су шансе за остваривање независности угушене.⁶⁰

Усташе су се уздале да ће ХСС окренути леђа пучистима и одмах отпочети са сепарацијом Хрватске. Славко Кватерник је апеловао на Владка Мачека да не учествује у влади генерала Душана Симовића.⁶¹ Непосредно пре преврата, Кватерник је одржавао везе са немачким обавештајцима, Теодором Спицером и Херманом Пробстом. Такође, био је близак и са немачким генералним конзулом у Загребу, Алфредом Фројндом. Конзул је известио да је Кватерник непосредно по пучу предложио да немачке трупе уђу у Хрватску у циљу „заштите становиштва“.⁶² У Загреб је дошао и обавештајац Рудолф Коб који је са Кватерником разговарао о намерама и жељама усташког покрета у будућности. Ипак, кључне немачке личности у овим тренуцима биће Едмунд Фазенмајер и Валтер Малетке, немачки опуномоћеници који су послати са циљем да учврсте позиције Трећег рајха у Хрватској.⁶³ Фазенмајер је ступио у контакт са Кватерником и преко њега покушао да апелује на Мачека да напусти Симовићеву владу и раскине све односе са Београдом. Неспремност Мачека и ХСС-а на сарадњу са Немцима отворила је пут ка прихватању усташа као једине реалне опције у Хрватској. Они су се поветали са одређеним члановима ХСС-а који нису били задовољни Мачековим приступом, пре свега Марком Лемешаћем и Јанком Тортићем. Заједно су присуствовали једном тајном састанку у стану Владимира Кошака који су организовали Кватерник и Фазенмајер. Кватерник је представио меморандум у којем је Немцима наглашена жеља за успостављањем независне државе Хрватске. Убрзо, Фазенмајер их је обавестио да ће немачки напад на Југославију уследити

⁶⁰ Nada Kisić Kolanović, *нав. дело*, 125.

⁶¹ VA, NDH Izjava Slavka Kvaternika, I. O. 9 6/9 1-104

⁶² Fikreta Jelić-Butić, *нав. дело*, 64

⁶³ Ivana Krstić, Miloš Jovanović, *Међународноправни статус Независне државе Хрватске у Зборник радова Правни поредак Независне Државе Хрватске*, Београд 2018, 194.

6. априла.⁶⁴ Због страха од потенцијалних репресалија власти, Кватерник се сакрио у стану свог пријатеља Златка Шеное у Јурјевској улици. Био је скривен све до 10. априла.

Кватерник је одржавао везе и са Владимиром Креном, капетаном авијације у Загребу. По његовим упуштвима Крен је пребегао у Грац са вредним војним шифрама и плановима аеродрома Хрватске, Врбаске и Дравске бановине.⁶⁵ Кватерник се касније правдао да је Крена послао у мисију спречавања бомбардовања Загреба, и да је на тај начин сачувао животе недужних цивила.⁶⁶

3.2. Проглашење Независне државе Хрватске

У периоду пре самог југословенског слома у Априлском рату Кватерник је поставио основе за стварање НДХ. Акција је по плану требало да почне по слому фронта на Драви. Кључно је било да се проглашење изврши пре доласка италијанских и немачких трупа у град, да би ситуација била стављена пред свршен чин. Кватерник је касније тврдио да је то учинио да би спасио Хрватску од осовинског уништења.⁶⁷ Највероватније је тај поступак био резултат борбе за успостављање власти у односу на потенцијалне конкуренте (пре свега чланове ХСС-а).

Информације о ратним дешавањима добијао је од супруге и генералштабног официра, пуковника Фрање Николића. Након што га је пуковник Николић информисао о продору немачке Друге армије, упутио се ка својој канцеларији у згради „Хрватског радише“. Кватерник је одмах позвао шефа полиције Јосипа Враговића, заповедника жандармерије генерала Квинтилијана Тартаљу, заповедника Грађанске заштите Звонка Ковачевића и заповедника скаута Ивана Гргића. Сваки од њих положио му је заклетву и обавезао се на одржавање реда и мира у следећим данима. Кватерник се затим упутио у Банске дворе где је прогласио Независну државу Хрватску.⁶⁸ Одмах по проглашењу, заједно са

⁶⁴ Fikreta Jelić-Butić, *нав. дело*, 67.

⁶⁵ „Kren Vladimir“ у : *Тко је тко и НДХ: Хрватска 1941 – 1945*.

⁶⁶ VA, NDH Izjava Slavka Kvaternika, I. O. 9 6/9 1-104.

⁶⁷ *Исто*.

⁶⁸ VA, NDH, Zapisnik saslušanja Sl. Kvaternika 7. II 1947, I. O. 9 7/2 1-145.

Фазенмајером упутио се ка стану Владка Мачека. Од председника ХСС-а добио је одобрење да се његова изјава, која позива на лојалност новом режиму, прочита на радију Загреб.⁶⁹ Кватерник се затим упутио ка радију Загреб где је прочитао проглас независности Хрватске који је гласио:

Хрватски народе!

Божја провидност и воља нашег савезника те мукотрпна вишестољетна борба хрватског народа и велика пожртвованост нашег поглавника дра Анте Павелића, те усташког покрета у земљи и иностранству:

Одредили су да данас пред ускрснуће Божјег Сина ускрсне и наша Независна Држава Хрватска.

Позивам све Хрвате у којем год мјесту они били, а нарочито све часнике, подчаснике и момчад цијелокупне оружане снаге и јавне сигурности, да држе највећи ред и да сви смјеста пријаве заповједништву оружане снаге у Загребу мјесто гђе се сада налазе, те да цијела оружана снага смјеста положи за-клетву вјерности Независној Држави Хрватској и њеном Поглавнику.

Цјелокупну власт и заповједништво цијелокупне оружане снаге преузео сам данас.

Опуномоћеник Поглавника.

⁶⁹ Владко Мачек, *Мемоари*, Загреб 2003, 159.

Бог и Хрвати! За дом спремни!»⁷⁰

Кватерник је послао и телеграм Адолфу Хитлеру којим га обавештава да је прогласио НДХ и којим му се захваљује за учешће немачке војске у рушењу Југославије.⁷¹

На крају дана Кватерник се у хотелу „Мибинов“ сreo са командантом Прве немачке тенковске дивизије. Тамо је сreo и Мачека који је тражио дозволу за одлазак на своје имање у Купинцу. Истог дана именовао је Јозу Думанцића за новог градоначелника Загреба.

3.3. Успостављање усташке власти

Кључну улогу у успостављању власти одиграла је Грађанска заштита. Кватерник није претерано веровао осталим институцијама. Сматрао је да не може да се ослони на жандармерију и да она не представља сигурно јемство за одржавање реда и мира. Звонко Ковачевић именован је командантом Загреба и ширег подручја. Стога, Кватерник је дао налог да се свим местима, ради осигурања, успостави мешовита стража Грађанске заштите и жандармерије. У случају немира дао је дозволу да Заштита самостално реагује, по упутствима шефа полиције. Заштити је наредио да : а) осигурава улице, б) осигурава улазе и излазе из града, в) осигурава оба савска моста, г) осигурава радио станицу, пошту и телеграф, д) врши полицијску службу на свим железничким станицама, ђ) да чува водовод, електричну централу и плинару, е) стражари и чува све важне зграде и државе институције, ж) има своје страже у сваком градском кварту.⁷²

Заштита је одиграла и битну улогу у разоружавању и хапшењу припадника југословенске војске. Ухапшен је и већи број полицајаца српске националности. У

⁷⁰ „Hrvatski narod“ – posebno izdanje 10. travnja 1941.

⁷¹ Zločini na jugoslovenskim prostorima u Prvom i Drugom svetskom ratu: zbornik dokumenata, tom I, Zločini Nezavisne Države Hrvatske (odgovorni urednik Slavko Vukčević), Vojnoistorijski institut, Vojni arhiv, Beograd 1993.

⁷² VA, NDH Izjava o radu i djelatnosti građanske i seljačke zaštite, I. O. 9 8/ 2/1-4.

заповедништво Грађанске заштите у Илици 44 доведено је око 100 официра међу којима је било и неколико генерала. Ковачевић их је сместио у хотел „Мишинов“. Официри су касније предати Немцима.⁷³ Сличне акције предузела је и Сељачка заштита у мањим местима.

У периоду до Павелићевог доласка у земљу, Кватерник је деловао као његов опуномоћеник и заменик. Већ 10. априла Кватерник је прогласио неколико закона и наредби од којих су најзначајнији: *Закон о присези вјерности држави Хрватској* и *Закон о оснутку војске и морнарице*.⁷⁴ Као привремено управно тело, 12. априла Кватерник је организовао Хрватско државно водство. Председник овог тела био је Миле Будак, а остали чланови били су Миле Пук (заменик), Андрија Артуковић, Бранко Бензон, Јозо Думанџић, Младен Лорковић, Исмет Муфтић, Марко Вершић, Јуре Вранешић, Милован Жанић.⁷⁵ Истог дана организована је и велика смотра омладине на Тргу Бана Јелачића. Кватерник је запаљивим говором заклео омладину на верност поглавнику и усташкој држави.⁷⁶

Усташе у Италији су преко радија сазнале за проглашење НДХ. Организованим превозом упутили су се преко Трста у земљу. Број усташа емиграната који је са Павелићем ушао у земљу није у потпуности утврђен. Славко Кватерник наводио је број од око 600, што је преувеличано.⁷⁷ Богдан Кризман наводи број од 195 усташа, а Фикрета Бутић Јелић 250.⁷⁸ Они су се преко Сушака упутили прво ка Карловцу. Прве информације о Павелићевом кретању Кватерник добија од организације „Хрватска легија“ из Беча.⁷⁹ После успостављања контакта у земљи (Павелић је 13.04. позвао Кватерника из Делница) Кватерник, заједно са Фазенмајером одлази Павелићу у Карловац.⁸⁰ Кватерник и Павелић разговарали су о односима са Италијом и обавезама усташког покрета. Павелић је навео да је неопходна изградња чврстих оружаних снага. Стога, Кватерник је тада (14.4) именован врховним заповедником хрватске војске у чину војсковође. Од Павелића је примио и

⁷³ Željko Karaula, *нав. дело*, 488.

⁷⁴ Zakoni, zakonske odredbe, naredbe i t. d. Nezavisne Države Hrvatske (proglašene od 11. travnja do 26. svibnja 1941.), Knjiga XI (svezak 1-10), uređuje A. Mataić, vjećnik Stola sedmorice, Zagreb 1942.

⁷⁵ Fikreta Jelić-Butić, *нав. дело*, 75.

⁷⁶ Bogdan Krizman, *Ante Pavelić i ustaše*, 396.

⁷⁷ VA, NDH Izjava Slavka Kvaternika, I. O. 9 6/9 1-104.

⁷⁸ Bogdan Krizman, *Ante Pavelić i ustaše*, 403.

⁷⁹ Nada Kisić Kolanović, *нав. дело*, 125.

⁸⁰ Fikreta Jelić-Butić, *нав. дело*, 82.

маршалску палицу – секирицу која је представљала нови симбол хрватске војске.⁸¹ Кватерник је ускоро постао и доглавник, члан доглавничког већа Главног усташког стана (ГУС) заједно са најистакнутијим припадницима покрета.⁸²

Усташе из емиграције пристижу у Загреб 15. априла. Предходно, Едмунд Глез фон Хорстенау именован је опономућеним генералом Вермахта у Хрватској, а првим послаником Трећег рајха у НДХ, СА-овац Зигфрид Каше.⁸³ Следећег дана формирана је усташка влада. На челу се налазио поглавник Анте Павелић, који је под директном контролом имао и ресор спољних послова. Остали чланови владе били су: Осман Куленовић (потпредсједник), Мирко Пук (министар правосуђа), Андрија Артуковић (министар унутрашњих послова), Иван Петрић (министар здравства), Ловро Сушић (министар народног господарства), Миле Будак (министар богошотовља и наставе), Ивица Фрковић (министар шума и руда), Јозо Думанцић (министар удружбе) и Милован Жанић (министар законодавног повјеренства). Славко Кветерник именован је и званично заповедником војске, а то је укључивало и функцију министра хрватског домобранства.⁸⁴⁸⁵

IV ДОМОБРАНСТВО

⁸¹ Nada Kisić Kolanović, *нав. дело*, 36.

⁸² Fikreta Jelić-Butić, *нав. дело*, 109.

⁸⁴ *Исто*, 82.

⁸⁵ Пракса у организацији војске и пред почетак Другог светског рата подразумевала је дафункција министра војног (оружаних снага, у овом случају „домобранства“) и главнокомандујућег војске (у овом случају заповедника војске) буду одвојене. Концентрисаност у рукама једног човека сведочи о неразвијености војних институција НДХ-а и нераздевања усташког вођства у организовање војске.

4.1. Основи домобранства

Оружане формације НДХ биле су састављене од домобранства, Усташке војнице и оружних снага. Домобранство је представљало регуларну војску Независне државе Хрватске. Усташка војница била је партијска војска усташког покрета, а оружних снага (жандармерија) је вршило полицијске дужности.

Домобранство је замишљено као редовна хрватска војска која је требала да настави традицију хрватског домобранства из Аустроугарске. Један од резултата хрватско – угарске нагодбе из 1868. било је формирање домобранства као „хрватске војске“ у оквиру Аустроугарске. Оно је било састављено од регрута из Хрватске – Славоније. Само део Хрвата вршио је војне дужности у хрватском домобранству, а већина њих је била распоређена у регуларну аустроугарску војску. Током Првог светског рата посебно се истакла 42. домобранска дивизија позната под надимком „Вражија“. Она је учествовала у борбама против србијанске и црногорске војске, а касније је упућена у Галицију. Крај рата дочекала је на Сочи.⁸⁶ По формирању Краљевине СХС домобранство је распуштено. Управо ће по узорима и начелима хрватског домобранства и „Вражије“ дивизије бити организовано и домобранство НДХ, априла 1941. године.⁸⁷

У првој Југославији Хрвати су били незадовољни статусом заједничке војске. Истицали су идеје да се формира засебна хрватска војска и да се Хрвати обучавају искључиво на хрватској територији. Један од резултата политике ХСС-а са краја 30-их година било је и формирање Хрватске Сељачке и Грађанске заштите. Као што је већ наглашено, Сељачка а поготово Грађанска заштита одиграле су кључну улогу током проглашења НДХ. Управо ће ове организације представљати одскочну даску за покретање оружаних снага НДХ.

⁸⁶ Damir Jug, *Oružane snage NDH – sveukupni ustroj*, Zagreb 2004, 11.

⁸⁷ Ivan Košutić, *Hrvatsko domobranstvo u Drugom svjetskom ratu 1. dio*, str. 12.

Заштита је представљала прву државну оружану групу у НДХ. Између 15 и 20. априла Грађанска заштита из Загреба послата је у Сарајево.⁸⁸ Она је са разним другим проуштаким елементима (припадници муслиманске организације унутар ХСС-а – Осман и Џафер Куленовић, Адемага Меших, Мунир Шахиновић и други⁸⁹) преузела власт у граду. Ухапшени су припадници југословенске војске и велики број грађана српске националности. Под командом Петра Блашковића заштитари су деловали и у околини Сарајева, упадали су у српска села и насилно успостављали власт.⁹⁰ Поред Блашковића послати су и Петар Петковић, изасланик владе који је био одговоран за ред и сигурност на простору читаве Босне и Херцеговине, и Звонко Ковачевић који је прекомандован на место заповедника града Сарајева. Већ 24. априла, заједно са Глезом фон Хорстенауом, долази и војсковођа Славко Кватерник да финализује преузимање власти.⁹¹ Управу у Сарајеву је од дринског бана прузео др Хакија Хацић.

Кватерник је 19.4. одредио да се Грађанска и Сељачка заштита, због доприноса у стварању НДХ, преименују у Хрватске заштитне ловце. Међутим, та одредба је измењена 23. маја. Новом одредбом само Грађанска заштита из Загреба је трансформисана у Хрватске заштитне ловце. Они су после Римских уговора ангажовани у Мостару, где им је било задато да учврсте власт. Враћени су у Сарајево после неколико мањих окршаја са Италијанима.⁹² Кватерник је доста нада полагао у заштитаре, али такво мишљење нису делили његови сарадници. Павелић је био неповерљив према целокупној организацији ХСС-а, не само њиховим паравојним креацијама. Почетком јуна Хрватски заштитни ловци су расформирани а већи део њихових чланова приступио је усташама.⁹³

Поред Заштите битан фактор пре самог стварања домобранства представљали су и проуштаким елементи у оквиру југословенске војске. Током Априлског рата ти елементи су се активирали и покренули побуну 108. пешадијског пука који је преузео власт у Бјеловару. Усташки повереници за Бјеловар, постављени по налогу Славка Кватерника годину дана раније, као и локални прваци ХСС-а (градоначелник Јулије Маканец)

⁸⁸ VA, NDH, Zapisnik saslušanja SI. Kvaternika 7. II 1947, I. O. 9 7/ 2 1-145.

⁸⁹ Željko Karaula, *нав. дело*, 500.

⁹⁰ VA, NDH Izjava Slavka Kvaternika, I. O. 9 6/ 9 1-104.

⁹¹ Hrvoje Matković, *Povijest Nezavisne Države Hrvatske*, Zagreb 2002, 86.

⁹² Nikica Barić, *Ustroj kopnene vojske domobranstva Nezavisne države Hrvatske, 1941-1945*, Zagreb 2003, 98.

⁹³ *Исто*.

повезали су се са наредником Иваном Чвеком. Они су преузели власт у Бјеловару а придружили су им се и чланови Грађанске заштите и неколико мањих организација. Градоначелник Маканец је 8. априла у 18 часова прогласио „ускрснуће хрватске независности“.⁹⁴ Око 20 хиљада војника ставило се у службу будуће хрватске државе.⁹⁵ Заповедник тих снага постао је авијатичарски капетан Иван Мрак.⁹⁶ Славко Кватерник је касније тврдио да ни на који начин није допринео организацији побуне у Бјеловару и да је за њу сазнао од своје супруге.⁹⁷

4.2. Успостављање и организација домобранства

На свом радио прогласу хрватске независности 10. априла, Славко Кватерник је између осталог изјавио и следеће:

-

Позивам

све Хрвате у којем год мјесту они били, а нарочито све часнике, подчаснике и момчад цијелокупне оружане снаге и јавне сигурности да држе највећи ред и да сви смјеста пријаве заповједништву оружане снаге у Загребу мјесто гђе се сада налазе, те да цијела оружана снага смјеста положи заклетву вјерности Независној Држави Хрватској и њеном поглавнику.

Цјелокупну власт и заповједништво цијелокупне оружане снаге преузео сам данас као опуномоћеник поглавника.

*Бог и Хрвати! За дом спремни!*⁹⁸

Кватерник је издао и *Закон о оснутку војске и морарице*, који је објављен 11. априла у службеном листу НДХ „Народним новинама“. У првом члану закона стоји да војску и морнарицу Државе Хрватске⁹⁹ сачињавају сви војни обвезници досадашње војске и

⁹⁴ Zdravko Dizdar, Bjelovarski ustanak od 7. do 10. travnja 1941. у *Časopis za suvremenu povjest* br. 3. 2007, 596.

⁹⁵ Damir Jug, *нав. дело*, 13.

⁹⁶ Nikica Barić, *Ustroj kopnene vojske domobranstva Nezavisne države Hrvatske*, 47.

⁹⁷ VA, NDH, Zapisnik saslušanja SI. Kvaternika 7. II 1947, I. O. 9 7/ 2 1-145.

⁹⁸ Nikica Barić, *Ustroj kopnene vojske domobranstva Nezavisne države Hrvatske*, 19.

⁹⁹ Званично било је једноставно Држава Хрватска, префикс Независна додат је по Павелићевом доласку.

морнарице Краљевине Југославије. То се односило на официре, подофицире и војнике који су до 1. новембра 1918. били настањени (или њихови очеви) на територији која је 10. априла 1941. проглашена делом НДХ. Онима који нису били настањени на назначеној територији пре 1. новембра 1918. трећим чланом закона одузима се сваки рад у војсци и забрањује им се приступ на територију Хрватске.¹⁰⁰ Другим чланом сви припадници југословенске војске разрешавају се дужности и ослобађају се заклетве. Четвртим чланом одређен је задатак војсци и морнарици да пружа сигурност и заштиту Држави Хрватској против унутрашњих и спољних непријатеља. Петим чланом дефинисана је војна заклетва која је гласила:

Присижем

*Богу Свемогућем и Свезнајућем, кунем се свим, што ми је на свијету драго и свето и дајем часну ријеч, да ћу Држави Хрватској и Поглавнику као њеном представнику увијек бити вјеран, да ћу интересе народа Хрватскога увијек пазити, да ћу устав и законе Државе Хрватске увијек поштовати, да ћу као војник своју дужност и заповиједи предпостављених здушно извршивати, да ћу у обрани Домовине и народа Хрватскога храбро се борити. Тако ми Бог помогао!*¹⁰¹

Шестим чланом су сви војни прописи који су важили у Краљевини Југославији и који нису били противни устројству Државе Хрватске остали на снази. Седми и осми и девети члан су посебно карактеристични. Седмим чланом сви официри могу бити отпуштени и пензионисани одлуком заповедника целе одбранбене снаге без обзира на прописе и без могућности жалбе и тужбе Управном суду. Осмим чланом заповедник целе одбранбене снаге може постављати и унапређивати официре, војне чиновнике, подофицире који су до сада били у војсци и морнарици Краљевине Југославије, без обзира на досадашње прописе и у њима одређени ред. Исто тако могао је примити у војску и морнарицу Државе Хрватске за активне официре, војне чиновнике и подофицире лица која нису до сада била активни чланови војске и морнарице Краљевине Југославије. Осми члан је такође дозвољавао примање пензионисаних и резервних официра а остављао је могућност да се кадрови могу примати ван прописа. На овај начин Кватерник је желео да попуни

¹⁰¹ Zakoni, zakonske odredbe, naredbe i t. d. Nezavisne Države Hrvatske (proglašene od 11. travnja do 26. svibnja 1941.), Knjiga XI (svezak 1-10).

домобранство пензионисаним официрима аустроугарске војске као и да за високе официре постави чланове усташког покрета који нису поседовали класично војно образовање. Девети члан закона давао је заповеднику војне снаге моћ да поједине делове и редове војних обезника (као и индивидуалне официре, подофицире и војнике) *стави ван везе са војском и морнарицом*.¹⁰² Очигледно је да је овај члан био упререн против Срба, Јевреја и осталих мањина које нису сматране поузданим за службу у оружаним формацијама НДХ. Закон је оличење карактера НДХ. Донет је брзо, без превеликог труда уложеног у његово писање, а главни циљ био му је на чврсто утврди усташку власт у земљи.

У листу „Хрватски народ“ два дана након проглашења независности Славко Кватерник се наводи као врховни заповедник оружане снаге Државе Хрватске у чину генерала.¹⁰³ Као што је већ споменуто, Павелић је Кватернику у Карловцу подарио јединствени чин војсковође које су усташе изједначавале са чином маршала. Та одлука потврђена је и приликом формирања прве усташке владе када је Кватерник постао и министар домобранства. Његов ресор састојао се од копнене, зрачне (ваздухопловства), поморске војске те од оружништва и целокупног промета (саобраћаја).¹⁰⁴

Кватерник је прихватио улогу министра домобранства, под условом да има велику слободу у организацији оружане силе. Са Павелићем се договорио да Усташка војница не спада у оружану снагу и да је створена да појачава оружништво и редарство (полицијске снаге).¹⁰⁵ Кватерник је после рата изјавио да је војница само формално подпадала под његову команду.¹⁰⁶

Истог дана по формирању владе Кватерник је објавио *Темељну уредбу о устројству заповједништва војске и Министарства хрватског домобранства*. Њом је одређено да главно војно тело чине Председништво и седам одјела (одељења):

- I одјел
копнених снага под заповедништвом генерала пешадије Славка Штанцера,

¹⁰² Zakoni, zakonske odredbe, naredbe i t. d. Nezavisne Države Hrvatske (proglašene od 11. travnja do 26. svibnja 1941.), Knjiga XI (svezak 1-10).

¹⁰³ „Hrvatski narod“ broj 59.

¹⁰⁴ Fikreta Jelić-Butić, *нав. дело*, 114.

¹⁰⁵ VA, NDH Izjava Slavka Kvaternika, I. O. 9 6/9 1-104.

¹⁰⁶ VA, NDH, Zapisnik saslušanja SI. Kvaternika 7. II 1947, I. O. 9 7/2 1-145.

- II одјел за ратну морнарицу, речну пловидбу, обале и поморство под заповедништвом адмирала Ђуре Јакчина
- III одјел зрачних снага под заповедништвом пуковника Владимира Крена
- IV одјел за железнице и саобраћаја са предстојником (управником) Јосипом Марковићем
- V одјел за друмски саобраћај и грађевине са предстојником инжењером Звонимиром Павешићем
- VI одјел поште, телеграфа, телефона и радиа са предстојником Хинком Кренчићем
- VII одјел за збор јавног реда и сигурности са предстојником Петром Петковићем.¹⁰⁷

Железнице, саобраћај и телекомуникације потпале су под контролу министарства домобранства јер су усташе те секторе сматрали битним за одржавање реда и сигурности. Они су у августу 1941. потпали под ингеренције одговарајућих министарстава.¹⁰⁸

Даљи корак ка изградњи оружаних снага било је формирање Врховног заповедништва целокупне војске и Заповедништва копнене војске. Врховно заповедништво (министарство) чинили су Маршалат и Главни стожер (штаб) војсковође. Маршалат се делио на Председништво, Побочништво (ађутантство) и Господарски (привредни) уред. Главни стожер војсковође, на чијем челу је био генерал Аугуст Марић делио је на пет одјела: I Оперативни, II Организаторни, III Наставни, IV Очевидни (обавештајни) и V Земљописни (географски) уред.

¹⁰⁷ Nikica Barić, *Ustroj kopnene vojske domobranstva Nezavisne države Hrvatske*, 21.

¹⁰⁸ Damir Jug, *нав. дело*, 26.

Заповедништво копнене војске имало је девет одсека : главностожерни, пешадијски, топничко (артиљеријски) – технички, инжењерско – технички, интендантски, саобраћајни, здравствени и сточно – ветеринарски.¹⁰⁹

У састав Заповедништва војске и Министарства домобранства ушло је и: Повереништво за примање официра, Повереништво за примање подофицира, Повереништво за израду Закона о устројству домобранства, Повереништво за израду Правила, Повереништво за унапређења, неправде и одликовања, Здравствени одјел Заповедништва војске и Министарства домобранства, Економско одељење Врховног заповедништва, Привредни инспекторат Министарства домобранства и Инспекторат оружаних снага.¹¹⁰

Прописник о устројству Министарства хрватског домобранства донет је 30. јула 1941. Њиме је министарство хрватског домобранства дефинисано као највиша заповедна, управна и надзорна власт домобранства. Од 4. августа престало је деловање Заповедништва копнене војске и Главног стожера војсковође и њихове ингеренције прешле су у оквир новоуспостављеног Главног стожера домобранства.¹¹¹ На челу министарства налазио се војсковођа Славко Кватерник а њему су непосредно били потчињени :

-	Председни
чки уред (канцеларија)	
-	Одјели
Министарства хрватског домобранства	
-	Главни
стожер домобранства	
-	Главар
управног главног стожера	
-	Државни
тајник (секретар)	
-	Главно
рачунарско надзорништво ^{112 113}	

¹⁰⁹ Исто, 27.

¹¹⁰ Mladen Colić, *Oružane snage kvislinške Nezavisne Države Hrvatske 1941. godine* : magistarski rad, Beograd 1968, 53.

¹¹¹ Nikica Barić, *Ustroj kopnene vojske domobranstva Nezavisne države Hrvatske*, 24.

¹¹² Рачуноводствена служба

Министарству домобранства била су потчињена:

- шта домобранских зборова и домобранских зборних подручја, Заповедни
- штво морнарице Заповедни
- школе, установе и заводи изван система заповедништва домобранских зборова и домобранских зборних подручја, Војне
- штво Војне крајне Заповедни
- штво оружништва, Заповедни
- штво, заводи и установе Народне заштите, Заповедни
- штво предвојничке и послевојничке обуке¹¹⁴ Заповедни

Законска одредба о оружаног сили од 18. марта 1942. редефинисала је односе унутар оружаних снага НДХ. Војском усташке државе сматрани су хрватско домобранство које је сачињено од копнене војске, морнарице, авијације и оружништва (жандармерије) и Усташке војнице.¹¹⁵ Од јула 1942. оружништво је прешло из надлежности домобранства под контролу Усташке војнице.

4.3. Копнена војска домобранства

Копнена војска често је била и синоним за целокупно домобранство, због скромног стања и неразвијености осталих родова.

¹¹³ Mladen Colić, *нав. дело*, 54-55.

¹¹⁴ *Исто*, 62.

¹¹⁵ Jozo Tomašević, *Rat i revolucija u Jugoslaviji, 1941-1945 : okupacija i kolaboracija*, Zagreb 2010, 474.

Славко Кватерник је у првим данима НДХ издао налог да се скупи сво оружје (које је након слома југословенске војске однето кућама) и да се преда котарским областима које ће га сложити у магацине попунидбених заповедништава. Проглас је издао самоиницијативно свим попунидбеним заповедницима који су га спровели у дело. Разговарао је са Глезом фон Хорстенауом о томе да сво о располагању скупљеним оружјем. Глез му је обећао да ће им ратни плен бити стављен на располагање али да ће Вермахт имати контролу. Сви војни магацини били су од почетка под контролом немачке војске. Оружје за домобранство добијено је искључивом вољом Немаца.¹¹⁶

Већ 10. априла, од побуњених елемената у југословенској војсци, почело је успостављање копнене војске НДХ. Капетан Иван Мрак је од побуњеничких припадника 108. пешадијског и 40. допунског пука југословенске војске основао 16. пешадијску пуковнију (пешадијски пук) по угледу на некадашњи пук аустроугарске војске.¹¹⁷ У Вараждину су хрватски официри и подофицири основали 10. хрватску пуковнију, такође по угледу на једну аустроугарску војну формацију – 10. коњаничку пуковнију краљевског угарског домобранства.

Некадашњи пуковник аустроугарске војске Славко Штанцер, именован заповедником копнене војске и унапређен у чин генерала. Он је 12. априла издао заповест о почетку деловања формација нове хрватске војске у Загребу.¹¹⁸ У Домобранској касарни почела је деловати 25. домобранска пуковнија под командом мајора Аурела Шлејхера. У Рудолфовој касарни формиране су 53. пуковнија под заповедништвом мајора Емануела Балеја, и 35. пуковнија под командом мајора Еугена Кастнера. Заповедништво над сва три пука (колективно названих „громада“) преузео је генерал Матија Парац.¹¹⁹ Поред њих основане су и 6. коњичка пуковнија и 13. пионирски батаљон.¹²⁰ И у осталим местима широм територије некадашње Бановине Хрватске (Осијек, Сисак, Нова Градишка, Карловац) војници хрватске националности ставили су се у службу нове усташке државе. Њима су у разоружавању војника српске националности помагале усташе и припадници Сељачке и Грађанске заштите. На самом почетку формирано је 16 батаљона. Немци су

¹¹⁶ VA, NDH, Zapisnik saslušanja SI. Kvaternika 7. II 1947, I. O. 9 7/ 2 1-145.

¹¹⁷ Nikica Barić, *Ustroj kopnene vojske domobranstva Nezavisne države Hrvatske*, 24.

¹¹⁸ Nikica Barić, *Ustroj kopnene vojske domobranstva Nezavisne države Hrvatske*, 52.

¹¹⁹ Исто.

¹²⁰ Damir Jug, *нав. дело*, 65.

водили главну реч у организацији ових војних формација јер су намеравали да од њих направе једно тело које би вршило безбедносну улогу на подручију НДХ. Берлин је 18. априла допустио формирање 24 пешадијска батаљона. На подручију немачке окупационе зоне одређена су гарнизонска места за успостављање хрватске војске у којима јачина трупа није смела прелазити број од 800 људи и које су имале ограничено наоружање. Ипак, због све веће опасности ширења устанка, Немци су престали са ограничавањем усташких намера у подизању војске.¹²¹

Генерала Славка Штанцера је почетком маја 1941. заменио генерал Владимир Лакса. Штанцер је именован за врховног надзорника целокупних оружаних снага.¹²²

Територијално устројство домобранства наслеђено је из југословенског периода. НДХ је била подељена на пет дивизијских области: Савско (са штабом у Загребу), Осијечко (са штабом у Осијеку), Врбаско (са штабом у Бања Луци), Босанско (са штабом у Сарајеву) и Јадранско (са штабом у Мостару). Све дивизијске области биле су састављене и од 18 попунидбених заповедништава која су била некадашњи војни окрузи југословенске војске. Њихов главни задатак био је да допуне домобранство новим регрутима и резервистима.¹²³ Савском дивизијском облашћу од 17. априла командовао је Емануел Балеј и оно је обухватало територију Загребачког, Вараждинског, Бјеловарског и Карловачког попунидбеног заповедништва. Осијечком дивизијском облашћу командовао је генерал Михајло Лукић, а затим усташки бојник (мајор) Фрањо Лукац и оно је обухватало територију Осијечког, Славонско-пожешког, Румског и Сремскокарловачког попунидбеног заповедништва. Босанском дивизијском облашћу командовао је пуковник Петар Блашковић и оно је обухватало територију Тузланског, Травничког и Сарајевског попунидбеног заповедништва. Врбаском дивизијском облашћу командовао је генерал Драгутин Румлер и оно је обухватало територију Бањалучког, Петрињског и Оточачког попунидбеног заповедништва. Јадранска дивизијска област основана је тек 29. маја, после потписивања Римских уговора. Њом је командовао генерал Иван Прпић и обухватало је територију Требињског, Мостарског, Сињског и Кинског заповедништва.

¹²¹ Fikreta Jelić-Butić, *нав. дело*, 82.

¹²² Nikica Barić, *Ustroj kopnene vojske domobranstva Nezavisne države Hrvatske*, 47.

¹²³ Nikica Barić, *Ustroj kopnene vojske domobranstva Nezavisne države Hrvatske*, 47

Формирано је укупно 15 пешадијских пукова чија имена су убрзо промењена, прво привремено по именима градова у којима су били стационарани а касније бројчано. Поред посадних батаљона у оквиру пукова били су формиран и походни батаљони који су за извршавање разних задатака упућивни изван подручја у ком су постројени. До првог јула формирано је укупно 22 походна батаљона. Они су углавном били формиран у северним областима НДХ које су на тај начин попуњавале људство за обрачун са устаницима.¹²⁴ Један пешадијски пук у пуном саставу требао је бити састављен од 1626 људи, од чега 60 официра. Јачина домобранских батаљона била је од 400 до 800 људи.¹²⁵ Сваки пук требао се састојати од два пешадијска батаљона, штабне чете, противоклопне чете, пратеће чете, радног полувода и по могућству оркестра. Сваки пешадијски батаљон имао је три стрељачке чете (састојене од по три вода) и стројничку (машинску) чету. Штабна чета састојала се од разводног, дојавног, пионирског и помоћног вода. Противоклопна чета имала је три вода са шест топова. Пратећа чета имала је топнички и бацачки вод.¹²⁶

У јулу 1941. формирана је и тзв. Војна крајина. Надахнуће за њено формирање добијено је од аустријске Војне крајине. Циљ је био да се добровољци-војници населе уз области које су се наслањале на Дрину, тачније на некадашњу границу Аустроугарске са Србијом и Црном Гором. Тим добровољцима дужност би била да бране границу од потенцијалних упада са истока. Мали број добровољаца се пријавио, али стационарано је пет батаљона дуж границе. Заповедништво Војне крајине налазило се у Сарајеву. Њено функционисање није било ефикасно, и мало је допринело стварном обрачуну са устаницима, припадницима Народноослободилачке војске Југославије (НОВЈ) и Југословенске војске у отаџбини (ЈВуО).¹²⁷

Већ до августа било је јасно да је оваква организација домобранства неефикасна да се обрачуна са устаницима. Војска је била гломазна, трома и неспособна да одржава власт усташа. Из тих околности, донет је нови *Прописник о устројству домобранства*. Територијална организација пет дивизијских области је укинута а уместо њих основана су

¹²⁴ Дамир Југ, *нав. дело*, 70.

¹²⁵ *Исто*, 71.

¹²⁶ Krunoslav Mikulan, Siniša Pogačić, *Hrvatske oružane snage 1941-1945 (ustrojstvo, odore i oznake)*, Zagreb 1999, 20.

¹²⁷ Nikica Barić, *Ustroj kopnene vojske domobranstva Nezavisne države Hrvatske*, 112-114.

заповедништва домобранских војних зборова, домобранска зборна подручја и пешадијске дивизије.

Прво домобранско зборно подручје обухватало је велике жупе Билогору (Бјеловар), Загорје (Вараждин), Пригорје (Загреб), Покупје (Карловац), Гора (Петриња), Модруш (Огулин), Винодол и Подгорје (Сењ), Крбава и Псат (Бихаћ), Лика и Гацка (Госпић), Брибир и Сидрага (Книн) и град Загреб. У његовом саставу биле су 1. и 2. пешадијска дивизија у Бјеловару и Бихаћу. Заповедништво подручја било је у Петрињи а првог домобранског збора у Сиску.

Друго домобранско зборно подручје обухватало је велике жупе Усора и Соли (Тузла), Посавље (Босански Брод), Сана и Лука (Бања Лука), Ливац и Запоље (Славонска Пожега), Барања (Осијек), Вука (Вуковар). У његовом саставу биле су 3. и 4. пешадијска дивизија у Винковцима и Добоју. Заповедништво подручја било је Бања Луци, а другог домобранског збора у Славонском Броду.

Треће домобранско зборно подручје обухватало је велике жупе Дубрава (Дубровник), Хум (Мостар), Цетина (Омиш), Врхбосна (Сарајево), Плива и Рама (Јајце), Лашва и Глаж (Травник). У његовом саставу биле су 5. и 6. пешадијска дивизија у Сарајеву и Мостару. Заповедништво подручја било је у Травнику а трећег домобранског збора у Сарајеву.¹²⁸

После ове реформе, копнена војска домобранства била је састављена од по две дивизије (са по четири пука) за сваки збор, десет артиљеријских дивизиона, три самостална пука, петнаест допунских батаљона, једне граничне бригаде (према Црној Гори и Србији) и неколико самосталних војних јединица војно-техничке природе.¹²⁹

Домобранство се и даље показало недораслим и недовољно способним за сузбијањем деловања НОВЈ. Немци нису били задовољни капацитетима и способностима војске НДХ. Из тог разлога израђен је план обучавања нових јединица које би се ефикасније употребиле у условима герилског ратовања. Такав приступ подразумевао је формирање горских здругова који су били састављени од нових регрута, позваних у јесен 1941. Планирано је формирање десет горских здругова, али до лета 1942. формирана су четири.

¹²⁸ Исто, 119-120.

¹²⁹ Ferdo Čulinović, *Okupatorska podjela Jugoslavije*, Beograd 1970, 272.

Била им је предвиђена посебна обука горских бригада као и одговарајућа опрема и наоружање. Планирано је да сваки батаљон горског здруга има 1000 војника а цео здруг 5000. Ипак, то је превазилазило реалне могућности, те је у просеку један батаљон имао 700 војника а цео здруг 3000.¹³⁰ За разлику од дивизија које су биле везане за зборно подручје, здругови су деловали по потреби, на читвој територији коју је контролисала усташка власт. Славко Кватерник је организацију нових горских јединица у оквиру здругова називао *новим домобранством*. Касније је тврдио да се Павелић плашио *новог домобранства*, и да је то један од разлога зашто је одлучио да га смени.¹³¹

4.4. Оружништво

Оружништво је представљало милитаризовану полицијску силу НДХ. Настало је на темељима жандармерије Краљевине Југославије која је деловала све до Априлског рата. Првобитно је подпадало под надзор Министарства домобранства, а 1942. прешло је у надлежност Усташке војнице.

Славко Кватерник на самом почетку укључио је оружничке и редарствене (полицијске) органе у службу новоформиране усташке државе. Током Априлског рата жандармерија Краљевине Југославије на територији Бановине Хрватске углавном је остала у својим местима, обављајући полицијску службу.¹³² Као што је већ споменуто, Кватерник је 10. априла позвао себи шефа полиције Јосипа Враговића и заповедника жандармерије генерала Квинтилијана Тартаљу који су му се ставили у службу. Већ 13. априла, члан Хрватског државног водства и опуномоћеник за унутрашње послове Милован Жанић објавио је *Проглас о успостави Хрватскога оружничког заповједништва* у којем наглашава да оружништво остаје у својим местима и своју службу врши по свим постојећим прописима, уколико они нису противни устројству Државе Хрватске.¹³³

¹³⁰ Nikica Barić, *Ustroj kopnene vojske domobranstva Nezavisne države Hrvatske*, 130.

¹³¹ Nada Kisić Kolanović, *нав. дело*, 185.

¹³² Nada Kisić Kolanović, *нав. дело*, 148.

¹³³ Fikreta Jelić-Butić, *нав. дело*, 81.

Заповедништво хрватског оружништва формирано је 30. априла на челу са генералом Миланом Мизлером. Стари југословенски жандармеријски пукови су преименовани. Савски пук постао је Прва оружничка пуковнија, Приморски пук Друга оружничка пуковнија, Врбаски пук Трећа оружничка пуковнија и Дрински пук Четврта оружничка пуковнија. Жандармеријске чете постале су оружничка крила, жандармеријски водови оружнички водови а жандармеријске станице оружничке постаје.¹³⁴ Готово сви Срби били су отпуштени из службе.

У јулу 1941. Заповедништво хрватског оружништва преименовано је у Врховно оружничко заповедништво. Њему су била подређена заповедништва оружничких пуковнија. Седиште Прве пуковније било је у Загребу, Друге у Книну¹³⁵, Треће у Бања Луци и Четврте у Сарајеву.

У августу Павелић је потписао две одредбе о Оружништву – *Законску одредбу о Оружништву* и *Законску одредбу о устроју Оружништва*. Њима је Оружништво дефинисано као војнички устројена стража која представља део целокупних оружаних снага. Формулисано је да су задаци оружништва били да одржава јавни ред и мир и личну и имовинску безбедност.¹³⁶ У седишту сваке котарске области, као и у већим местима где је било потребно, успостављене су сталне оружничке постаје, а према потреби и привремене постаје. Седишта свих постаја одређивао је министар домобранства у сарадњи са министарством унутрашњих послова а на предлог Врховног оружничког заповедништва. За образовање кадрова предвиђено је формирање Оружничке средишње школе.

Оружништво се налазило под ингеренцијама министарства домобранства које је вршило обуку и надзор службе, али оружнички заповедници одговарали су политичко-управним областима. Такође, оружништво је било извршни орган судова и државних тужилаштва чије налоге је извршавало. Официрски и подофицирски кадар Оружништва био је изједначен са кадровима Домобранства и све што нису прописивале одредбе о

¹³⁴ Дамир Југ, *нав. дело*, 163.

¹³⁵ Првобитно је планирано да команда Друге пуковније буде у Сплиту, као и некадашњег Приморског пука југословенске жандармерије, међутим италијанска окупација је то спречила.

¹³⁶ Дамир Југ, *нав. дело*, 165.

Оружништву допуњавале су домобранске.¹³⁷ Славко Кватерник је такође тврдио да се оружништво попуњавало војницима из домобранства који су се добровољно јављали.¹³⁸

До јула 1941. биле су организоване 4 пуковније са 23 оружничка крила и 640 постаја. Славко Кватерник навео је бројку од 11 хиљада оружника у 1941, што више одговара стању из следеће године.¹³⁹

Због пораста устаничке делатности, усташе су промениле однос према оружништву. Павелић је сменио генерала Мизлера и на његову позицију поставио себи оданог усташу Вилка Печникара.

Законском одредбом о Хрватском оружништву од 26 јуна 1942. године оно је престало бити део министарства домобранства и ушло је у састав Усташке војнице. Овом одредбом, одређено је да они који не испуњавају услове за службу у новом оружништву могу прећи у домобранску службу. Та промена, и постављање Печникара на чело оружништва, била је јасан индикатор сукоба између Кватерника и Павелића. Немали део хрватских оружаних снага отргнут је од Кватерникове директне контроле.

4.5. Авијација

Темељном уредбом о устројству заповедништва војске и Министарства хрватског домобранства као III одјел хрватског домобранства формирана је авијација. На челу одјела налазио се пуковник Владимир Крен, бивши југословенски официр (у чину капетана). Крен је непосредно пре почетка Априлског рата, у сарадњи са Славком Кватерником, пребегао Немцима заједно са плановима аеродрома и војним шифрама. По оснивању НДХ пилотима и ваздухопловним кадровима је понуђена рехабилитација коју су многи прихватили и на тај начин се ставили у службу нове усташке државе. Наредбом Заповедништва одјела зрачних (ваздушних) снага прописан је њиховпривремени састав.

Авијација НДХ састојала се од Заповедништва и осам одсека.¹⁴⁰ Одсеци су били сачињени од полуодсека, на чијем челу се налазио главар. Заповедништво авијације

¹³⁷ Marko Davinić, *Pravno ustrojstvo i delovanje vojnih i policijskih snaga Nezavisne države*, у Zbornik radova Pravni poredak Nezavisne Države Hrvatske, Beograd 2018, 126.

¹³⁸ VA, NDH, *Zapisnik saslušanja SI. Kvaternika 7. II 1947*, I. O. 9 7/2 1-145.

¹³⁹ Дамир Југ, *нав. дело*, 167.

налазило се у Загребу. Главни војни аеродроми НДХ били су Загреб, Бања Лука, Сарајево и Мостар. Усташе су планирале да активирају и земунски аеродром, али до тога није дошло због скромности и лимита хрватске авијације. Током 1941. авијација НДХ располагала је са између 60 и 80 исправних летелица, углавном оних наслеђених од југословенске авијације.¹⁴¹

4.6. Морнарица

У Споразуму о питањима војничкога значаја која се односе на Јадранско приморско подручје у оквиру Римских уговора које је усташка власт потписала са Италијом 18. маја 1941, првим чланом НДХ се обавезала да неће подизати никаква војничка утврђења нити било какву базу, нити држати било какви војни уређај. Овај члан односио се на Другу и Трећу италијанску окупациону зону. Другим чланом НДХ се обавезала да неће држати ратну морнарицу, изузев јединица потребних са осигурање редарствене (стражарске) и ризничарске службе.¹⁴²

Славко Кватерник је тврдио да је морнарица организована као „школски кадар за будућа времена“.¹⁴³ НДХ је формирала мање патролне јединице и речну флотилу на Сави и Дунаву. Целокупна поморска сила усташке државе располагала је једним моторним чамцем за рибарску флотну службу и још неколико чамаца у Дубровнику. На рекама је располагала нешто бољом опремом, а посебно се истицао патролни брод „Усташа“, понос хрватске морнарице.¹⁴⁴ О значају и јачини морнарице најбоље говори то да је њен заповедник Ђуро Јакчин уједно обављао и функцију војног аташеа НДХ у Берлину.¹⁴⁵

¹⁴⁰ Tihomir Likso, Danko Čanak, Hrvatsko ratno zrakoplovstvo u drugome svjetskom ratu, Zagreb 1998, 7.

¹⁴¹ Marko Davinić, *нав. дело*, 116.

¹⁴² Međunarodni ugovori 1941.

¹⁴³ VA, NDH, Zapisnik saslušanja SI. Kvaternika 7. II 1947, I. O. 9 7/ 2 1-145.

¹⁴⁴ *Исто*, 161.

¹⁴⁵ „Jakčin Đuro“, у : *Tko je tko u NDH: Hrvatska 1941 – 1945*.

V ЛЕГИОНАРСКЕ ЈЕДИНИЦЕ НДХ

5.1. У служби Немачке

Формално као део домобранства, а суштински под командом Немачке и Италије, деловале су легионарске формације НДХ.

Готово на самом почетку ратних операција на Источном фронту, Анте Павелић је послао писмо Адолфу Хитлеру (24.06.1941.) у ком је изразио жељу да и НДХ пружи свој допринос у борбама против Црвене Армије. Још приликом церемоније приступања НДХ Тројном пакту у Венецији 15. јуна, Славко Кватерник је исказао жељу министру спољних послова Трећег рајха Јоахиму фон Рибентропу да се хрватски добљовољци употребе у будућим војним операцијама.¹⁴⁶ После рата, Славко Кватерник је истражним органима

¹⁴⁶ Bogdan Krizman, *Pavelić između Hitlera i Mussolinija*, Zagreb 1980, 60.

ФНРЈ изјавио да је предлог о слању добровољаца предложен од Немаца и да је то Павелић тумачио као изричит захтев.¹⁴⁷

У Берлин је послат домобрански потпуковник Маријан Долански. Он је однео писмо Хитлеру у коме усташе моле да се на Источном фронту употребне хрватске добровољачке формације. Усташе су намеравале да пошаљу добровољце из свих родова (пешадије, авијације и морнарице) војске. Поред тога, замољено је да Славко Кватерник буде примљен код Хитлера.

Павелић је 2. јула званично позвао заинтересоване Хрвате, мушкарце од 20 до 32. године да се прикључе добровољачким формацијама које би се бориле раме уз раме са немачким војницима у борби против Совјета. Министарство домобранства допунило је Павелићев проглас и објавило да се траже „расно чисти“ Хрвати и Руси и Украјинци – белогардејци.¹⁴⁸ Акцију прикупљања добровољаца водила су попунидбена заповедништва а касније је формирана комисија за организацију хрватске легије. Сабирни центар легионара налазио се у Вараждину.¹⁴⁹

У прве две недеље пријавило се око 5000 заинтересованих добровољаца.¹⁵⁰ Већина првих добровољаца били су из Савске и Осијече дивизијске области као и са територија Книнског и Сињског попунидбеног заповедништва.¹⁵¹ Број пријављених је на крају прикупљања био око 6800. Од њих, и мањег броја људства, а пре свега официра који су послати по наредби министарства домобранства, формиран је 369. појачани пешадијски пук. При формирању, ова јединица била је сачињена од 3865 људи и 1290 коња.¹⁵²

Појачани пук био је првобитно састављен од три батаљона, једног дивизиона артиљерије и неколико патрола коњице. Батаљони су били организовани по верском принципу. Први батаљон био је састављен од војника муслимана, а други и трећи од Хрвата католика. Кватерник је предходно издао проглас у ком је обећао да ће лично водити рачуна о старању за породицама добровољаца и да су Немци обећали материјална

¹⁴⁷ VA, NDH, Zapisnik saslušanja SI. Kvaternika 7. II 1947, I. O. 9 7/ 2 1-145.

¹⁴⁸ Dragan Kljakic, *Ustaska legija pod Staljingradom*, Beograd 1989, 14-15.

¹⁴⁹ VA, NDH, Zapisnik saslušanja SI. Kvaternika 7. II 1947, I. O. 9 7/ 2 1-145.

¹⁵⁰ Vladimir Brbardić, Višeslav Aralica, *World War II Croatian Legionaries Croatian Troops under Axis Command 1941–45*, Men At Arms Books - Osprey Publishing, Oksford, 2016, 4.

¹⁵¹ Dragan Kljakic, *нав. дело*, 16.

¹⁵² Bogdan Krizman, *Pavelić između Hitlera i Mussolinija*, 73.

и новчана средства која су подразумевала редовна месечна примања.¹⁵³ Пре одласка на обуку у Немачку, Кватерник је посетио легионаре у Вараждину заједно са Глезом фон Хорстенауом и италијанским генералом Антониом Окселијом. Новопеченим легионарима је одржао један запаљиви говор и пожелео им срећу и успех у будућим борбама.¹⁵⁴ У циљу попуњавања током 1941. и 1942. организоване су и допунски батаљони чија обука се вршила у Штокерауу, који се налазио у Доњој Аустрији.¹⁵⁵ Са истом сврхом у лето 1942. формиран је нови, 370. пешадијски пук.

Пук подељен у седам ешалона под командом пуковника Ивана Маркуља је из Вараждина преко Загреба прво послат у Делерсхајм у Доњој Аустрији. Тамо су били обучени од стране Вермахта и опремљени немачким униформама (са хрватским обележјима) и наоружањем. У присуству заповедника немачког VII армијског корпусног подручја и домобранског генерала Славка Штанцера 31.07 легионари су положили заклетву Хитлеру. Преко Мађарске стигли су до Бесарабије, а одатле усиљеним маршом до села Буднискаја у близини Дњепра.¹⁵⁶

Стање у пуку било је разочаравајуће. Владала је општа недисциплина и неред. Пуковник Мракуљ обавестио је Славка Кватерника о лошем статусу легионара. Кватерник му је одговорио да му даје слободу да се: 1) официри и подофицири који начине било какав преступ сместа деградирају, 2) да се преступници имају казнити и да ће им се због издаје судити на преком војном суду у НДХ, 3) официри и подофицири који се у боју покажу као кукавице и не извршавају своје дужности на месту стрељају, 4) да се свака пљачка и преступ казни смрћу. Кватерник је такође запретио да ће породице преступника изгубити финансијску потпору која им је обећана. По инструкцијама које је добио, Мракуљ је вратио 187 официра, подофицира и војника из Буднискаје. Пук је затим наставио марш према Надеждовки где је 9. октобра ушао у састав 100. лаке ловачке дивизије 17. армије Вермахта, група армија Југ.¹⁵⁷

Поред пешадијског пука усташе су се обавезале на слање авијатичара и морнара.

¹⁵³ VA, NDH, Zapisnik saslušanja SI. Kvaternika 7. II 1947, I. O. 9 7/ 2 1-145.

¹⁵⁴ Дамир Југ, *нав. дело*, 170.

¹⁵⁵ VA, NDH, Zapisnik saslušanja SI. Kvaternika 7. II 1947, I. O. 9 7/ 2 1-145.

¹⁵⁶ Bogdan Krizman, *Pavelić između Hitlera i Mussolinija*, 75.

¹⁵⁷ Dragan Kljakic, *нав. дело*, 30-31.

Хрватска зракополовна легија формирана је 1. јула у Загребу. Зракопловна легија била је састављена од 4. зракопловне ловачке скупине са 15 официра, 93 подофицира и 95 војника под командом мајора Фрање Цала и 5. зракопловне бомбардерске скупине са 37 официра, 115 подофицира и 5 војника под командом мајора Вјекослава Вичевића. Ловци су послати на обуку у Фирт у Баварској, а бомбаршка група у Грајфсвалд у Западној Померанији. Током борбе на источном фронту ловачка група је извршила 5000 летова са 299 потврђених ваздушних победа. Зракопловна легија распуштена је крајем јула 1944. године.¹⁵⁸

Пошто је Римским уговорима усташама било забрањено држање ратне морнарице, једина права организација хрватских морепловаца била је Хрватска поморска легија. Званично је формирана као Хрватски поморски склоп – Црно море и постала је део немачке морнарице 3. јула 1941. године. Прве две групе послате су из Загреба у јулу и августу у Варну. Трећа је послата из Сиска, а четврта из Земуна, такође у Варну. У тој црноморској луци нашло се укупно 340 морнара од којих су 23 били официри а 220 подофицири. Први заповедник поморске легије био је капетан фрегате Андро Вркљан који је касније замењен капетаном бојног брода Стјепаном Руменовићем¹⁵⁹. У саставу поморске легије налазило се шест миноловаца и једна подморница. Она је имала углавном патролну улогу. Војсковођа Кватерник је 11. јануара 1942. похвалио морнаре легионаре на основу *извештаја немачких поморских снага на источном фронту*.¹⁶⁰ Поморска легија распуштена је у новембру 1943. године.

На пролеће 1942. Немци су обуставили давање оружја и опреме за домобранство. Славко Кватерник је тврдио да је разлог за обуставу био зато што је домобранство грађено у духу суверенитета¹⁶¹. Оигледно је прави разлог било немачко незадовољство тромом изградњом и неефикасним делатностима оружане силе НДХ. Због тих услова Немци су поставили захтев усташама да се домобранске трупе пошаљу на обуку у Немачку. До Кватерниковог принудног одласка у пензију на јесен 1942. послато је око 4000 војника.¹⁶² Током целог рата послато је укупно 12 хиљада регрута и 2 хиљаде добровољаца из резерве

¹⁵⁸ Vladimir Brbardić, Višeslav Aralica, *нав. дело*, 11.

¹⁵⁹ Дамир Југ, *нав. дело*, 295.

¹⁶⁰ *Исто*, 296.

¹⁶¹ VA, NDH, Zapisnik saslušanja SI. Kvaternika 7. II 1947, I. O. 9 7/ 2 1-145.

¹⁶² *Исто*

369. појачаног пешадијског пука на вежбалишта у Делерсхајму и Штокерауу. У јануару 1943. 369. појачани пешадијски пук уништен је током Стаљинградске битке. По њему је названа новооснована 369. пешадијска дивизија, позната и као „Вражија“. Именована је по угледу на 42. дивизију домобранства из Првог светског рата. Поред 369. дивизије, после Кватерниковог одласка, током 1943. формиране су још две. Прво је формирана 373. пешадијска дивизија „Тигар“ а после ње 392. пешадијска дивизија „Плава“. Официри ових дивизија били су Немци, а војници Хрвати.¹⁶³

5.2. У служби Италије

Италијани нису желели да заостају за својим главним осовинским партнерима. И они су поставили захтев усташком режиму за организовање једне легионарске формације под њиховом командом. Усташе нису имале много избора, те је Славко Кватерник наредио генералу Штанцеру да се поред формирања 369. пешачког пука у Вараждину организује и један моторизовани батаљон хрватске легије. Организовање батаљона поверено је заповеднику допунског батаљона легије у Вараждину, потпуковнику Ивану Шарбеку. Батаљон се састојао од штаба, штабне чете, три стрељачке чете (од којих су две биле католичке а једна муслиманска) и машинске чете. За заповедника бригаде 29. јула одређен је потпуковник Стјепан Најбергер.¹⁶⁴ Моторизовани батаљон убрзо је званично утврђен као Лакопревозни здруг хрватске легије. Италијани су га називали Првом хрватском легијом. Био је састављен од укупно 47 официра, 72 подофицира и 1202 војника.¹⁶⁵

¹⁶³ Дамир Југ, *нав. дело*, 298-300.

¹⁶⁴ Milan Pojić, „Lako prevozni zdrug Hrvatske legije : (Legione Croata Autotransportabile) : 1941.-1942.“ у *Časopis za suvremenu povijest* God.31 (1999), 1, str. 184

¹⁶⁵ *Исто*, 185

Обука војника трајала је кратко. Здруг је већ 31. јула послат на Уну са задатком да обезбеђује железничке инсталације и становништво. У Новом граду повезали су се са 2. батаљоном 4. пешадијског пука.

Ова прекоманда у Босну изазвала је револт Италијана. У овом периоду (јул-август 1941) усташе су биле у спору са Италијанима. Италијанска војска је запосела је и цивилну и војну управу у II и III италијанској зони окупације. Славко Кватерник је чак изјавио да Италија води антиосовинску политику и да на тај начин помаже Србе и комунисте у прогонима Хрвата. Из тих разлога, Кватерник је рекао Глезу да нема говора о слању хрватских официра и војника док се не реше неспоразуми. Глез му је саветовао да се уврсти неколико италијанских официра у састав водства здуга да би се на тај начин смириле страсти.¹⁶⁶

Почетком новембра здруг се вратио у Вараждин где је почело престојавање ради одласка на обуку у Италију. Средином децембра стигао је у Загреб, где су војнике здруга поздравили Павелић, Кватерник и немачки и италијански војни представници. Нови заповедник здруга постао је потпуковник Еуген Житник. Формација је послата 14. децембра у Рива дел Гарду у Тренту¹⁶⁷.

Током своје посете Италији, средином фебруара 1942. Славко Кватерник посетио је здруг задједно са начелинком генералштаба италијанске војске генералом Угом Кавалером. Тада је Лакопокретном здругу предата застава као дар италијанског министарства рата и хрстов ковчег.¹⁶⁸

Здруг је упућен на Источни фронт крајем марта 1942. Тамо је ушао у састав италијанског експедиционог корпуса Русији (*Corpo di spedizione italiano in Russia – CSIR*) под командом генерала Ђованија Месине.

По Славку Кватернику главни циљеви слања Хрвата у легионарске јединице били су стварање способних војника и добијање наоружања. Он наводи да је за Лакопокретног здруга од Италијана добио као донацију 20 хиљада пушака, 30 шкљских авиона, нешто

¹⁶⁶ Bogdan Krizman, *Pavelić između Hitlera i Mussolinija*, 151-152.

¹⁶⁷ Дамир Југ, *нав. дело*, 285.

¹⁶⁸ Milan Pojić, *нав. дело*, 189.

ловаца, 100 теретних аутомобила и обећање да ће добити 30 тенкова.¹⁶⁹ Јасно је да су осовински савезници у Хрватима видели топовско месо за своје војне потребе.

VI УСТАШКА ВОЈНИЦА

6.1. Основи Усташке војнице

Партијска војска усташког покрета, основана по угледу на немачки Вафен СС и италијанске Црнокошуљаше била је Усташка војница. Њена улога у Другом светском рату окарактерисана је бројним злочинима према Србима, насиљима, пљачкама и изгредима.

Од првих дана емиграције Анте Павелић радио је на стварању једне оружане формације која би револуционарним путем срушила Краљевину Југославију и успоставила независност Хрватске. Сам Павелић мало се разумео у војна питања, али схватао је да му је неопходна чврста војничка групација која би му била беспрекорно одана. Прва тачка Устава *Усташе, хрватске револуционарне организације (УХРО)*

¹⁶⁹ VA, NDH, Zapisnik saslušanja SI. Kvaternika 7. II 1947, I. O. 9 7/2 1-145.

дефинисала је да организација има задатак да оружаним устанком (револуцијом) ослободи Хрватску туђинског јарма.¹⁷⁰

Усташе су после децембра 1932.¹⁷¹ издале *Службовник усташке војске* којим су устројене оружане формације њиховог покрета. Службовником је прецизирано да је поглавник врховни заповедник усташке свеукупне војне силе. Највиши војни чиновни били су ратовођа, надвојсковођа и војсковођа. Виши војни чиновни били су крилник, пуковник и четник а ниже војне чиновне представљали су сатник (капетан), надпоручник и поручник. Тачком 4. дефинисана је и оперативна организација. Усташко тело чинили су: крило, пуковнија или самостална чета. Усташки одјел чинили су: чета, самостална сатнија¹⁷² или стучни делови војске. Усташки пододјели били су: сатније унутар чете и мањи самостални делови. Према сврхи и наоружању војска се дели на: пешадију, коњицу, топништво (артиљерију), опкопаре (инжењерију), подвоз и друге делове по струци.¹⁷³

Непосредно пре доношења Службовника, Славко Кватерник посетио је усташе у Бреши заједно са Стјепаном Дуићем. Није познато да ли је он учествовао у доношењу Службовника, али сигурно је допринео у организацији формирања усташких јединица у Италији.

Одредбом о устројству војнопокретних сила из 1934. додатно је разрађено устројство усташких војних формација. Хијерархијски гледано војска је била подељена на крила, чете, сатније, водове и ројеве (одељења). Предвиђено је и да се од чета могу формирати два или више пука.¹⁷⁴

По атентату у Марсељу развој обуке усташа емиграната је у великој мери умањен. Њихове идеје о устанку паралелном са инвазијом Италије морале су сачекати Априлски рат.

¹⁷⁰ Amir Obhodaš, Mario Werhas, Bojan Dimitrijević, Zvonimir Despot, *Ustaška vojnika 1 : Oružana sila Ustaškog pokreta u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj 1941.-1945*, Zagreb 2013, 20.

¹⁷¹ *Исто*, 21.

¹⁷² Вероватно се мисли на вод, сатнија је у хрватској војној терминологији чета.

¹⁷³ *Vojni arhiv, Fond NDH, Km. 85(f), 28/6,(1.-32.)*.

¹⁷⁴ Група аутора, *Ustaška vojnika 1*, 24.

6.2. Успостављање и организација Усташке војнице

Славко Кватерник је 11. априла 1941. у име поглавника Анте Павелића донео *Наредбу о постављању и организацији Хрватског Усташког Надзорног Стожера*. У трећој тачки Наредбе одређује се да стожер (штаб) води постојеће усташке јединице, постројава и изграђује даље јединице и брине се око свега наведеног.

По доласку у земљу усташе емигранти су затекле неколико различитих и лабаво повезаних центара у земљи. Прво озбиљно скупљалиште усташа било је у Загребачком збору. У њему су се по наредби Славка Кватерника скупљале усташе и официри са задатком прикупљања оружја, опреме и хране која је остала од југословенске војске. У збору се формирала и Прва добровољачка усташка пуковнија коју је именовао Славко Кватерник¹⁷⁵. Од усташа емигранта првобитно је формирана бојна (батаљон) Главног усташког стана (ГУС) који ће касније прерасти у Поглавникову телесну бојну (ПТБ), елитну јединицу Усташке војнице. И на самом почетку, поред ове две формације формирана је и Свеучилишна (универзитетска) чета.¹⁷⁶ У местима широм НДХ ускоро су ницале самосталне сатније и водови.

Крајем априла и почетком маја 1941. доносе се законске уредбе које дефинишу и устројавају Усташку војницу, а то су *Одредба о устројству Усташке војнице*, *Одредба о Усташкој војници* и *Одредба о саставу и деловању Усташког покрета*.¹⁷⁷

Делатност усташког покрета подељена је на три гране: политичко-организациону, Усташку надзорну службу на чијем челу се налазио Еуген Дидо Кватерник и Усташку војницу.¹⁷⁸ *Одредбот о Усташкој војници* дефинише се састав војнице. Њу су тада чиниле бојна ГУС-а, редовите дјелатне бојне, припремне усташке бојне и причувне (резервне) усташке бојне. Такође војница је контролисала и Усташки подмладак коме је била дужна да обезбеди физичко васпитање.

¹⁷⁵ Дамир Југ, нав. дело, 197.

¹⁷⁶ Дамир Југ, нав. дело, 196.

¹⁷⁷ Група аутора, *Ustaška vojnica 1*, 149.

¹⁷⁸ *Исто*, 150.

У бојну ГУС-а могли су бити регрутовани само усташе повратници или „страдалници“ (политички робијаши) и деца наведених. Очигледно да је Павелић пружио својеврсну Преторијанску гарду од најпоузданијих чланова усташког покрета. Славко Кватерник је то објашњавао тумачењем да је Павелић имао велики страх од атентата и да му је била потребна поуздана заштита.¹⁷⁹ Бојна ГУС-а је прво реорганизована у Поглавникову телесна бојну (ПТБ), а у мају 1942. други пут у Поглавников телесни здруг (ПТС). Она је била одвојена од остатка команде Усташке војнице и директно се потчињавала Павелићу. У почетку њен инструктор био је један Немац, припадник СС-а познат под именом Гвоздић.¹⁸⁰

У редовите дјелатне бојне могли су бити примљени само они који су пре 10. априла положили усташку заклетву и који су учествовали у успостављању усташке власти и рушењу југословенске државе. У њих су укључени и бивши политички „страдалници“ који нису постали припадници бојне ГУС-а.

У припремне усташке бојне могли су бити регрутовани војници из остатка народа. Њима је припадала Свеучилишна сатнија и мање истакути чланови усташког покрета.

Причувне (резервне) бојне требале су бити доступне свим Хрватима, а главни циљ им је био васпитање будућих усташа.¹⁸¹

До краја 1941. и почетком 1942. Усташка војница била је сачињена од:

- 1) дванаест редовних дјелатних бојни које су биле састављене од 1000 до 600 војника,
- 2) Поглавникове телесне бојне (ПТБ),
- 3) борбене скупине Фрацетић познате као злогласна *Црна Легија* под командом Јуре Францетића,
- 4) Обранбене (одбранбене) бојне која је управљала концентрационим логором Јасеновац под комадом Вјекослава Макса Лубурића,
- 5) три железничке бојне,

¹⁷⁹ VA, NDH, Zapisnik saslušanja SI. Kvaternika 7. II 1947, I. O. 9 7/ 2 1-145.

¹⁸⁰ Исто.

¹⁸¹ Дамир Југ, *нав. дело*, 205.

- 6) Усташко-домобранске пуковније *Анте Павелић*,
- 7) Бојне маршалових домобрана (назване по Славку Кватернику),
- 8) Припремне бојне *Грич*,
- 9) Посебне дјелатне бојне немачке народне скупине (мањине) – немачка војница^{182 183}

Чинови у Усташкој војници били су другачији од домобранства. Циљ те организације је био да се направи јасна дистинкција у односу на бившу југословенску војску. Највиши чин био је крилник. Виши официрски чиновни били су: пуковник, допуковник и бојник. Нижи официрски чиновни били су: надсатник, сатник, надпоручник, поручник и заставник. Подофицирски чиновни били су: часнички намјестник, стожерни водник, водник, доводник и ројник (десетар). Војнички чин био је доројник, а војник без чина звао се војничар.¹⁸⁴

Током 1942. бојне су груписане у здругове. На лето, бојне су укључене у четири стајаћа здруга: 1) Први усташки стајаћи здруг у Сарајеву, 2) Други усташки стајаћи здруг у Сремској Митровици, 3) Трећи усташки стајаћи здруг у Краловцу и 4) Четврти усташки стајаћи здруг у Госпићу. На крају исте године формиран је и Пети усташки стајаћи здруг стастављен углавном од Црне Легије под командом Рафаела Бобана. Предходни командант, озлоглашени Јуре Францетић страдао у околини Слуња.¹⁸⁵

Војне формације Фолксдојчера имале су специјални статус. Оне су само формално биле део Усташке војнице, а суштински су деловале независно, под именом немачка војница. Њено формирање било је резултат повлашћеног специјалног статуса који је уживала немачка мањина у НДХ. У јуну 1941. замишљено је формирање два самостална батаљона, један са центром у Руми а други у Загребу. Командни језик требао је да буде немачки, а остављена је могућност да Немци војну обуку изврше у Трећем рајху. Такође се разматрало и да при главном штабу Славка Кватерника увек буде присутан један Немац као представник батаљона немачке народне скупине¹⁸⁶. Славко Кватерник је касније изјавио да је намера усташких власти била да свака национална мањина у НДХ буде

¹⁸² Група аутора, *Ustaška vojnica 1*, 149.

¹⁸³ Damir Jug, нав. дело, 214-215.

¹⁸⁴ Група аутора, *Ustaška vojnica 1*, 154.

¹⁸⁵ Krunoslav Mikulan, Siniša Pogačić, нав. дело, 147.

¹⁸⁶ Bogdan Krizman, *Pavelić između Hitlera i Mussolinija*, 171.

окупљена око једне војне формације. То се наравно није односило на Србе, Јевреје и Роме.¹⁸⁷

Највише организационо тело Усташке војнице био је Главни стожер војнице, који је током лета 1942. реорганизован у Заповедништво војнице. Њиме су формално подређене све јединице Усташке војнице, међутим посебне формације као што су Црна легија о Обранбена бојна суштински су функционисале независно и одговарале су само Павелићу.¹⁸⁸

Поред званичних формација Усташке војнице деловале су и јединице такозваних дивљих усташа које званично нису биле део војнице, а незванично су добијале логистичку помоћ и подршку. Ове формације одговорне су за најгусније злочине над српским становништвом у НДХ. Славко Кватерник називао их је *насташама* и тврдио да нису могли настати без „државног расположења“. Такође је тврдио да их је Анте Павелић лично штитио и да их је користио да њима застраши све, и Србе и Хрвате. Њихов број рапидно је растао и достигао бројку од преко 30 хиљада крајем августа 1941.¹⁸⁹

6.3. Славко Кватерник, домобранство и Усташка војница

Славко Кватерник желео да изгради војну силу НДХ по угледу на Аустроугарску војску. Био је неповерљив према бившим југословенским официрима и претежно се ослањао на старе аустроугарске официре. То му је доносило сигурност и верност, али и недовољну стручност у оквирима Другог светског рата. Позната је и епизода када је Кватерник стао у одбрану неколико усташких официра због проневере. Њих је за тај изгред оптужио пуковник, а касније и генерал Усташке војнице Томислав Сертић.

¹⁸⁷ VA, NDH, Zapisnik saslušanja SI. Kvaternika 7. II 1947, I. O. 9 7/ 2 1-145.

¹⁸⁸ Marko Davinić, *нав. дело*, 117.

¹⁸⁹ Nada Kisić Kolanović, *нав. дело*, 205-206.

Кватерник му је приликом изношења оптужбе обрусио да је он бивши „српски“ официр и да нема право да врши истраге против усташа.¹⁹⁰

Славко Кватерник био је доглавник усташког покрета и носио је чин крилника. У августу 1941. постао је и припадник Поглавникове телесне бојне. Многе високорангиране усташе формално су били чланови ПТБ-а што је био израз највишег престижа. По сведочењу Анта Мошкова, у првим данима НДХ Кватерник је носио униформу прво усташког пуковника, а касније крилника.¹⁹¹ То се може оправдати тренутним недостатком домобранских униформи, али је Кватерник касније неретко носио и униформу ПТБ-а.

Недовољно је истражен стварни Кватерников однос према Усташкој војници. Као што је споменуто, домобранство и Усташка војница званично јесу били одвојени. То је договорено приликом првог сусрета Кватерника са Павелићем при повратку у земљу. И у тим првим данима није се очекивало да ће војница прерасти у војну силу која је парирала домобранству (у почетку војница је требала да буде сатављена од само једног пука)¹⁹². После пада Славка кватерника Усташка војница преузела је примат у новоформираном Министарству оружаних снага (МИНОРС). Под контролом тог министарства била су оба војна тела НДХ.

Војсковођа Кватерник је истицао да је помогао војници са 25 хиљада пушака приликом њеног оснивања. Тврдио је да је она имала одвојени буџет и да су касније све потребне набавке извршавали сами.¹⁹³ Припадници војнице су такође користили инфраструктуру домобранства. Користили су њихове касарне болнице и били су зависни од њихове опреме и логистике. Поводом формирања устројавања топничког склопа (артиљеријске јединице) Усташке војнице у потпуности се ослонило на домобранство које је пружило опрему и обуку.¹⁹⁴

¹⁹⁰ Група аутора, *Ustaška vojnica* 1,88.

¹⁹¹ Bogdan Krizman, *Pavelić između Hitlera i Mussolinija*, 57.

¹⁹² Nikica Barić, *Ustroj kopnene vojske domobranstva Nezavisne države Hrvatske*, 25.

¹⁹³ VA, NDH, Zapisnik saslušanja SI. Kvaternika 7. II 1947, I. O. 9 7/ 2 1-145.

¹⁹⁴ Nikica Barić, *Исто*.

Статус Усташке војнице Кватерник је објашњавао на следећи начин: *У односу на иностранство војница је подпадала под министарство оружаних снага НДХ, али се у домовини делило, имали су одвојене стожере.*¹⁹⁵

У војно-оперативном смислу Усташка војница потпадала је под врховну команду Славка Кватерника. Он је истицао да заједничке акције домобрана и припадника војнице нису унапред договоране јер су сматрани делом исте оружане силе. Кватерник је такође у свом исказу пред органима ФНРЈ после рата, признао да је за време заједничких операција војница била под заповедништвом министарства домобранства.¹⁹⁶ Из тога се извлачи јасан закључак – у организационом смислу домобранство и усташка војница били су одвојени. То се јасно огледало у одвојеним штабовима које су имали. У оперативном смислу функционисали су заједнички и то под командом Кватерника као врховним заповедником. Питање је колики је био утицај Славка Кватерника у самосталним операцијама које је водила Усташка војница. Вероватно невелик, али опет је он несумњиво имао највишу командну функцију док се налазио на челу хрватског домобранства.

У неким деловима НДХ Усташка војница била је директно подчињена домобранству или су формиране мешовите јединице. Такве мешовите јединице биле су Утињски и Кордунашки здруг који су били сачињени од јединица домобранства, војнице (укључујући ПТБ, железничке и припремне бојне) и оружништва. Заповедништво над овим јединицама било је поверено домобранским официрима, а оне су биле непосредно подређене Славку Кватернику.¹⁹⁷

Зигфрид Каше је у новембру 1941. јавио Министарству спољних послова Трећег рајха да је војница подређена Кватернику и да се развија добрим путем. Његов колега, Глез фон Хорстенау истог месеца јавља да Славко Кватерник фаворизује Усташку војницу у односу на домобранство и да се супротности између две гране оружаних снага НДХ све више испољавају.¹⁹⁸

¹⁹⁵ VA, NDH, Zapisnik saslušanja SI. Kvaternika 7. II 1947, I. O. 9 7/ 2 1-145.

¹⁹⁶ Исто.

¹⁹⁷ Група аутора, *Ustaška vojnica 1*, 93.

¹⁹⁸ Bogdan Krizman, *Pavelić između Hitlera i Mussolinija*, 226-228.

Нетрпељивости између домобранства и војнице све више су биле приметније. Наводно, усташе су Министарство домобранства називали *министарством српских зетова*, зато што је неколицина високих домобранских официра била ожењена Српкињама. Неретки су били и физички окршаји и вређања међу припаднима домобранства и војнице. Павелић је подупирао прогоне високих домобранских официра. Први на удару био је пуковник Лулић. Врхунац прогона било је хапшење Аугуста Марића. Славко Кватерник био је главни иницијатор смене генерала Марића.¹⁹⁹ У извештају капетана Артура Хефнера служби немачког генерала у Загребу новембра 1941. стоји да је војсковођа Кватерник одбацивао Марићеве идеје да се акције домобранства награде похвалом у штампи. Док су се о Усташкој војници писали огромни хвалоспеви за мање битне војне акције, домобранство је у великој мери било занемарено. Хефнер је тврдио да је Кватерник намерно потискивао све што би могло да уздигне углед домобранства у народу. У извештају је још написано да је целокупно усташко вођство, укључујући и војсковођу Кватерника неповерљиво према хрватској војсци (домобранству) и да ништа није учињено да се изграде симпатије и послушност.²⁰⁰

Један од Кватерникових циљева био је да се искорени „србијанштина“ у домобранству и да се оно изгради од „чистих и корјенских“ Хрвата. Такође вршени су притисци и прогони на генерала Ивана Прпића (ожењен Српкињом) и пуковника Петра Блашковића, који је дошао у лични сукоб са Павелићем²⁰¹. Кватерник је или сам вршио прогоне, или био нем пред њима.

Немци су од почетка 1942. били крајње незадовољни организацијом хрватских оружаних формација. Њихово ангажовање на простору НДХ у једном тренутку хтели су да прекину и све војне дужности пребаце на Италијане. То је за Кватерника представљало најгори сценарио.

Усташе стога врше реорганизацију на највишем нивоу. Формира се Главни стан поглавника (ГСП) у марту 1942., по угледу на Хитлеров главни штаб. Циљ ГСП-а био је да изврши координацију између домобранства и Усташке војнице. У састав ГСП-а ушли су:

¹⁹⁹ Nikica Barić, General August Marić: životopis jednog hrvatskog časnika у Časopis za suvremenu povijest 2, 2002, 384.

²⁰⁰ Усташка зверства, Зборник докумената (1941–1942), приредио Милан Кољанин, Нови Сад 2020, 98-99.

²⁰¹ VA, NDH, Zapisnik saslušanja SI. Kvaternika 7. II 1947, I. O. 9 7/ 2 1-145.

представници домобранства, Министарства унутрашњих послова, Равнатељства за јавни ред и сигурност (РАВСИГУР), Усташке војнице и оружништва. председавао је Павелић лично, шеф му је био Кватерник а шеф штаба генерал Прпић.²⁰² Формирање овог тела било директни удар на ауторитет Славка Кватерника. Његов утицај на Усташку војницу знатно је ослабио, те је он неуспешно захтевао од Павелића да му се она у потпуности потчини.²⁰³

VII ПОЛИТИКА СЛАВКА КВАТЕРНИКА ПРЕМА СРБИМА

7.1. Однос према Србима и злочини Славка Кватерника

Славко Кватерник се после хапшења 1946. године бранио да је увек био заштитник Срба, и да су сви почињени злочини били изван његове контроле. За готово све недаће краткотрајне НДХ, па тако и оно најгоре што је она изродила - гнусне злочине према

²⁰² Nikica Barić, *Ustroj kopnene vojske domobranstva Nezavisne države Hrvatske*, 27.

²⁰³ Група аутора, *Ustaška vojnica 1*, 95.

недужним цивилима, Кватерник је кривио Павелића.²⁰⁴ Код истражних органа ФНРЈ покушао је доказати да је он заправо био заштитник Срба и осталих обесправљених народа и да је домобранство покушало да спречи све злочиначке настрaje Усташке војнице.

Не може се занемарити да је Славко Кватерник имао једну од најодговорнијих функција у НДХ. У почетним данима НДХ носио је титулу заменика поглавника, а касније је постао доглавник и министар домобранства. После Павелића, до смене у октобру 1942. био је најважнија личност у НДХ и усташком покрету. Из тог разлога Славко Кватерник се сматра једном од најодговорнијих особа за спровођење системских злочина над Србима, Јеврејима, Ромима и хрватским опозиционарима, члановима Народноослободилачног покрета (НОП).

Славко Кватерник је 13.4.1941. издао обавест Србима у којима им поручује да се 2 хиљаде Срба војника и грађана држе као таоци и да ће и случају одмазде према Хрватима на једног убијеног бити убијено десет Срба. Током априла забележена су и насиља Сеоске и Грађанске страже према Србима, поготово у Сарајеву где је ухапшен велики број грађана српске националности. У Гудовцу код Бјеловара Сељачка стража ухапсила је 194 Срба који су касније поклани и стрељани. Кватерник је издао изричито наређење капетану Фрањи Николићу да се не врши никаква истрага поводом овог злочина.²⁰⁵ Војсковођи домобранства били су познати и злочиначки походи Усташке војнице по српским селима. Тако га усташки пуковник Фрањо Лукац обавештава о спаљивању српских села у околини Гламоча.²⁰⁶

Позната је и Кватерникова изјава представнику мађарског генералштаба Калману Керију - *Ми ћемо Србе у Саву, а ви у Дунав!*²⁰⁷ У извештају Глеза фон Хорстенау који је датиран на 2. новембар 1941. Славко Кватерник се описује као представник најрадикалнијег антисрпског курса у земљи, док је његов син Еуген Дидо спроводио

²⁰⁴ Nada Kisić Kolanović, *нав. дело*, 219.

²⁰⁵ *Исто*, 260.

²⁰⁶ Zločini na jugoslovenskim prostorima u Prvom i Drugom svetskom ratu: zbornik dokumenata, tom I, Zločini Nezavisne Države Hrvatske (odgovorni urednik Slavko Vukčević), Vojnoistorijski institut, Vojni arhiv, Beograd 1993.

²⁰⁷ Vasa Kazimirović, NDH u svetlu nemačkih dokumenata i dnevnika Gleza fon Horstenu, 1941-1944, Beograd 1987,108.

дивљи курс уништења српског народа у НДХ.²⁰⁸ Узалудно је опуномоћени генерал Вермахта у Загребу апеловао на Кватерника да се прекине терор над Србима. Покушао је да га придобије за заједничку агитацију код Павелића, међутим Кватерник се окренуо против Глеза и пред Павелићем одржао ватрену филипику против Срба. Глез му је том приликом у шали обрусио да се чуди како га уопште држи у животу.²⁰⁹

На пролеће 1941. Немци су почели да развијају планове за насилно пресељавање Словенаца из Горењске, Корушке и Штајерске на територију НДХ. Ти планови били су уско повезани са насилним пресељавањем Срба са територије НДХ на територију окупиране Србије. Немци и усташе намеравали су да изврше присилну размену становништва. Министарство спољних послова Трећег рајха јавило је усташким властима у мају да намеравају пресељење од 220 до 260 хиљада Срба у окупирану Србију. Ради извршавања тог посла, организована је конференција у згради немачког посланства 4. јуна. Немачку делегацију предводио је посланик Зигфрид Каше, а хрватску Славко Кватерник. Договорено је да се реализује у три таласа у раздобљу од 7. јуна до 31. октобра. У првом таласу предвиђено је пресељење око 5000 словеначких интелектуалаца из Доње Штајерске директно у Србију. Међу првим насилно пресељеним Србима био је велики број свештеника.²¹⁰ Број Срба превазишао је уговорене оквире. Договорено је да ће број Срба пресељених у окупирану Србију бити већи за 30 хиљада у односу на број досељених Словенаца у НДХ. Ипак та бројка била је знатно већа и због самосталног исељавања Срба који су на тај начин желели да се спасе од злочиначке власти усташа.²¹¹

Поред насилног пресељавања, Славко Кватерник био је умешан и у отимању имовине Србима и Јеврејима. Министар народне привреде Ловро Сушић донео је 19. маја *Законску одредбу о извластби* којом је регулисано службено отимање имовине Србима и Јеврејима. За спровођење отимања имовине ангажовано је Државно господарско повјеренство које је било под великим утицајем Славка Кватерника. Под тим околностима велики број отете имовине нашао се под контролом Хрватског радише.²¹² Славко Кватерник је тако

²⁰⁸ Bogdan Krizman, *Pavelić između Hitlera i Mussolinija*, 188.

²⁰⁹ Vasa Kazimirović, *нав. дело*, 121.

²¹⁰ Filip Škiljan, *Organizirana prisilna iseljavanja Srba iz NDH*, Zagreb 2014, 132.

²¹¹ Bogdan Krizman, *Pavelić između Hitlera i Mussolinija*, 126.

²¹² Filip Škiljan, *нав. дело*, 42.

присвојио огроман иметак, отет од знаменитих загребачких Срба и Јевреја. Као и Павелић, уселио се у једну отету јеврејску кућу у загребачком насељу Тушканац.

7.2. Срби и домобранство

На самом почетку живота нове усташке државе покренут је обрачун са Србима. Као што је већ наглашено у *Закону о оснућу војске и морнарице*, Срби су практично били искључени из службе у оружаним формацијама НДХ. Војсковођа Кватерник је 30. априла нагласио да домобранство не сме примити Србе официре и подофицире, како оне пореклом из Србије тако и оне са простора НДХ. Кватерник је нагласио да ће сваки војни чиновник који поступи супротно и прими неког Србина у службу бити стављен пред војни суд и оптужен за велеиздају. Изузетак су представљали припадници тзв „Хрватске православне цркве“ (ХПЦ). Они су уз посебно одобрење војсковође могли бити примљени у домобранство. Исто је важило и за оне који су из православне вере прешли у католичку. Почетком 1942. одлучено је да се са резервним официрима који су прешли из православља у католичанство поступа на исти начин као са Хрватима уз напомену да је њихово проверавање извршено уз све потребне дозволе. Тај поступак се углавном односио на бивше аустроугарске официре.²¹³

7.3. Домобранске радне постројбе – ДОРА

Каверникова забрана о примању Срба у домобранство прекршила се на један специфичан и за усташко вођство прихватљив начин. Почетком 1942. године власт НДХ почела је да разматра искоришћавање Срба као робовске радне снаге. Делимично под

²¹³ Nikica Barić, *Položaj Srba u domobranstvu Nezavisne Države Hrvatske : 1941.-1945. u Polemos : časopis za interdisciplinarna istraživanja rata i mira = journal of interdisciplinary research on war and peace, Sv.5, 2002, 163-164.*

притиском Немаца, усташе су желеле да ослабе терор над Србима ради спречавања њиховог одметања у шуме. Резултат тога било је стварање Домобранских радних постројби, познатијих као ДОРА пукови.²¹⁴

Министарство домобранства издало је наредбу 11. јуна 1942. заповедништвима зборних подручја да се приступи стварању јединица домобранске радне службе. За њихово попуњавање регрутовани су нови војници и резервисти. Осим заповедника батаљона, сва остала официрска, подофицирска и чиновничка места требала су бити попуњена оданим и политички поузданим Србима. Официрска места требали су да заузму некадашњи официри југословенске војске који нису примљени у домобранство а поднели су молбу за пријем. Остатак официрских места требао је да се попуни резервним официрима. За радне постројбе важили су исти прописи као и за остатак домобранства, а њихови официри (заповедници батаљона) имали су иста права као сви домобрански официри.²¹⁵ У Првом домобранском зборном подручју формиран је Први ДОРА батаљон са седиштем у Петрињи, у Другом домобранском зборном подручју Други ДОРА батаљон са седиштем у Славонском броду и у Трећем домобранском зборном подручју Трећи ДОРА батаљон у Сарајеву. Заповедници батаљона су требали бити официри који су већ служили у домобранству, а способни су за четну службу у позадини. Једини наоружани делови ДОРА формација били су стражарски водови који су попуњивани искључиво Хрватима резервистима старијим од 32. године. Осим стражарских водова били су наоружани и официри као и домобрани гласници који су такође искључиво били Хрвати. Један ДОРА батаљон имао је у свом стаству штаб, стажарски вод, четири чете (свака чета имала је четири вода а сваки вод од четири до шест одељења) са укупно 865 официра, подофицира и војника.²¹⁶ Опремљивање ДОРА батаљона пало је на терет Државног тајништва (секретаријата) за јавне послове.

Од краја јуна формирано је још шест ДОРА батаљона који су ангажовани у разним пословима (сечама шума, оправљањем пруге, подизањем зграда). Батаљони су прво били удружени у ДОРА скупине, да би се касније преустројили у ДОРА пукове. У сваком зборном подручју је на јесен 1942. формиран по један ДОРА пук који је био сачињен од

²¹⁴ Nikica Barić, *Položaj Srba u domobranstvu Nezavisne Države Hrvatske*, 164.

²¹⁵ Nikica Barić, *Ustroj kopnene vojske domobranstva Nezavisne države Hrvatske*, 174..

²¹⁶ *Исто*, 175.

по три батаљона. Први ДОРА пук имао је седиште у Бјеловару, Други ДОРА пук у Осијеку, а Трећи у Сарајеву.

Формирање ДОРА јединица имало је двојаку улогу. Прва је била прагматична. Усташка власт је на тај начин добила бесплатну радну снагу коју је експлоатисала разним пословима. Друга улога била је безбедоносна. Славко Кватерник истиче да је један од главних разлога формирања ДОРА пукова спречавање Срба да одлазе у шуму.²¹⁷

7.4. Слање Срба на принудни рад у Немачку

Немачка ратна индустрија вапила је за бесплатном радном снагом која би помогла напору у борби против Совјета. Пошто је се велики број Немаца налазио у борбама на Источном фронту, нацисти су намеравали да рупе у радним местима попуне допремањем радника на принудни рад из окупираних подручја.

Управо је Славко Кватерник био један од главних организатора слања Срба из НДХ на рад у немачким фабрикама. Он истиче да је издао наредбу којом је дозвољен добровољни одлазак на рад свим Србима који су то желели. Са друге стране Хрватима је дозвољено само у случају да нису војни обвезници.²¹⁸ Кватерник је објаснио јавности у НДХ да се одашиљање Срба на рад сматра војном службом, истом оном коју су Хрвати (мислећи на легионаре) чинили у Рајху.²¹⁹ Немали број Срба одласком на рад видео је спас од усташког прогањања. Нису били ретки и случајеви да су читаве српске породице одлазиле у Трећи рајх. Међутим, када су сви добровољно јављени послати у Немачку, отпочела су насилна и принудна слања. Славко Кватерник је немачком мајору Коцијану дао дозволу да регрутује ратне заробљенике за раду у фабрикама авиона. У почетку слање ратних заробљеника било је на добровољној бази, али када више није било добровољаца Немци и усташе слали су принудно. Коцијан је наводно Кватернику рекао да је много боље и

²¹⁷ VA, NDH, Zapisnik saslušanja SI. Kvaternika 7. II 1947, I. O. 9 7/2 1-145.

²¹⁸ Исто.

²¹⁹ Nikica Barić, Položaj Srba u domobranstvu Nezavisne Države Hrvatske, 169.

продуктивније искористити Србе као бесплатну радну снагу него прогонити их у логорима.²²⁰

Немци и усташе паралелно су слали Србе на рад у Трећи рајх и укључивали их у ДОРА формације. Немци су из тог разлога позивали све младиће рођене између 1917. и 1923. године. У ДОРА формације мобилисани су регрути рођени између 1892. и 1916. године. Очигледно је да су Немци желели да обезбеде оне најмлађе и најздравије за рад. До краја 1943. у Немачкој се налазило око 200 хиљада радника из НДХ, већим делом Срба.²²¹

VIII ПАД СЛАВКА КВАТЕРНИКА

8.1. Фактори пада

Три фактора утицала су на пад Славка Кватерника и његово превремено пензионисање. Први и главни фактор била је његова неспособност да изгради задовољавајућу оружану силу НДХ која би била способна да се самостално обрачуна са покретима отпора (претежно са НОП-ом). Тиме су нарочито незадовољни били Немци, којима је у преломним ратним тренутцима 1942. године био потребан јачи и способнији

²²⁰ VA, NDH, Zapisnik saslušanja SI. Kvaternika 7. II 1947, I. O. 9 7/ 2 1-145.

²²¹ Nikica Barić, Položaj Srba u domobranstvu Nezavisne Države Hrvatske, 171.

савезник на Балкану, а не трома и неефикасна усташка војна апаратура. У јануару 1942. у једном од својих бројних извештаја, Глез фон Хорстенау реферира да је домобранство толико неорганизовано да не може стати на пут бандама.²²² Глез такође преноси мишљење да је било потребно изванредно много напора да се војсковођа Кватерник продобије за интензивнији рад на изградњи оружаних снага. Посебно је критиковао чињеницу да домобранство није имало ефикасну регрутацију и да се значајан број Хрвата престао одазивати на војни позив.²²³

Други фактор били су Италијани. Кватерник је важио за експонента немачке политике у НДХ и противника Италије. Немци нису желели да угрозе односе са својим главним осовинским партнером и увек су водили пажљиве односе на балканском терену. Кватерник је био један од најгласнијих противника италијанске окупације II и III зоне и блокирао је слање хрватских легионара у Италију. Италијански посланик у Загребу, Рафаел Касертано изјавио је у априлу 1943. да није могао да допусти да се развијају програми и намере какве је некад имала Аустрија и да је такве намере највише испољавао маршал Кватерник.²²⁴

Трећи фактор био је Анте Павелић. Од самог почетка поглавик је сматрао да Славко Кватерник представља претњу његовом ауторитету. Кватерник је створио јаку мрежу у земљи и учествовао у изградњи домаћих усташких институција. Са друге стране Павелић се због вишегодишње емиграције осећао одсеченим и неупућеним у домаћа дешавања. Највероватније је Павелић био незадовољан што је Славко Кватерник био тај који је прогласио независност НДХ. Он то никада јавно није изјавио, али његова супруга Мара јесте изразила незадовољство. Она је Еугену- Диди Кватернику рекла да је његов отац могао мало да сачека долазак поглавника.²²⁵ И прве Кватерникове акције које су уследиле пре повратка усташа из емиграције (формирање државног водства, законодавни посао, успостављање власти) сигурно су изазвале незадовољство Анте Павелића. Кватерник је наочиглед суверено градио институције НДХ пре доласка усташа из Италије. Ипак,

²²² Bogdan Krizman, *Pavelić između Hitlera i Mussolinija*, 265.

²²³ *Исто*, 322.

²²⁴ Nada Kisić Kolanović, *нав. дело*, 57.

²²⁵ VA, NDH, Zapisnik saslušanja SI. Kvaternika 7. II 1947, I. O. 9 7/ 2 1-145

Славко Кватерник био је нужни шраф за покретање усташке машинерије и Павелић је прихватио његов статус другог најутицајнијег човека у земљи.

У односу са Павелићем не сме се занемарити ни Дидо Кватерник. Војсковођин син био је један од најмоћнијих људи у земљи, човек који је контролисао све безведоносне службе и особа од највећег поверења Анте Павелића. Од ране младости, Дидо Кватерник ставио се у Павелићеву службу и тако постао један од главних организатора усташког покрета. Управо је он одговоран за оперативну организацију атентата у Марсељу 1934. године. По повратку у земљу Дидо је постао шеф и Усташке надзорне службе (УНС) и РАВСИГУР-а. На тај начин је прикупио две најодговорније и најмоћније обавештајне функције у земљи. О моћи коју је Дидо Кватерник поседовао говори и податак да се за Владу НДХ говорило да је то „двоглави змај Павелић-Дидо“ у којој служе безначајни министри.²²⁶ И поред верности коју је уживао од Дида, Павелић је временом у њему видео опасност и бојао га се.²²⁷ Та стрепња вероватно није била без основа. Ако се може веровати тврдњи самог Дида, њему је Хајнрих Химлер понудио да заједно са оцем преузме власт у НДХ. Павелић би био интерниран у неком дворцу у околини Загреба. Дидо је наводно одбио понуду и покушао да увери Химлера у Павелићево родољубље и способности за владањем.²²⁸ Дидове акције на челу свих обавештајних служби начиниле су га непријатељем многих у НДХ. Посебно му није био наклоњен Глез фон Хорстенау који га назива садистом и најомраженијим човеком у земљи без обзира на положај и националност.²²⁹ Један од разлога зашто је Глез имао овакво мишљење је и бруталан однос млађег Кватерника према Србима. Оснивање концентрационих логора било је у надлежности УНС-а и тим послом руководио је Дидо Кватерник. Функционери УНС-а и РАВСИГУР-а били су главни Павелићеви људи у организацији терора над Србима.²³⁰ Дидови злочиначки поступци према Србима нису одговарали Немцима зато што су угрожавали њихове привредне и војне интересе. Такође злочини су дестабилисали позицију генерала Милана Недића у окупираној Србији.²³¹

²²⁶ Marko Davinić, *нав. дело*, 132.

²²⁷ Jozo Tomašević, *нав. дело*, 490.

²²⁸ Bogdan Krizman, *Pavelić između Hitlera i Mussolinija*, 331.

²²⁹ Vasa Kazimirović, *нав. дело*, 217.

²³⁰ Fikreta Jelić-Butić, *нав. дело*, 185.

²³¹ Jozo Tomašević, *нав. дело*, 490.

8.2. Смена Славка Кватерника

Већ од фебруара 1942. године разматрала се смена војсковође Кватерника. Шеф немачке безбедоносне службе (СД) у Загребу обавестио је министарство спољних послова да има информацију да Павелић жели да уклони Кватерника. Наводно објашњење за тај поступак је Кватерникова неспособност у изградњи оружаних снага НДХ. Павелићу је такође сметало то што је изградњу снага препустио свом штабу а своје активности усмерио на политичко и привредно деловање.²³²

Процес круњења утицаја Славка Кватерника ишао је постепено. У марту формирао Главни стан поглавника и себе именовано врховним заповедником оружаних снага. То је био директни ударац на војни ауторитет старијег Кватерника. На лето процес се захуктао. Немачко незадовољство неуспелом изградњом домобранства постало је све израженије. Глез је реферисао да је домобранство са својих 120 хиљада војника недорасло и неспособно и да не располаже никаквим снагама да би савладало све устаничке групе. У тим околностима опуномоћени генерал Вермахта предност даје Усташкој војници.²³³ Под утицајем расова (најоданијих људи поглавника у усташком покрету) Павелић се бави мишљу да спроведе *реформу главе и удова*. Резултат тога било је доношење законске одредбе о пензионисању официра старијих од 60 година. Они су имали рок до 1. августа да предају молбе за пензионисање. Том одредбом најближи Кватерникови сарадници били су елиминисани из војске. Сам Кватерник остао је на функцији, али по Глезу изгубио је доста губитком другова. Глез се залагао да неколико њих буде изузето те одредбе, пре свега генерал Вилко Бегић са којим Кватерник није био у најбољим односима. За слабост високих официрских кадрова и неспремност млађих да преузму одговорније улоге Глез је кривио Кватерника.²³⁴

Почетак краја Славка Кватерника била је Павелићева друга посета Хитлеру у септембру 1942. Стрпљење Немаца било је на измаку. Планирана је реорганизација којом

²³² Bogdan Krizman, *Pavelić između Hitlera i Mussolinija*, 258.

²³³ *Исто*, 350.

²³⁴ Bogdan Krizman, *Pavelić između Hitlera i Mussolinija*, 358-359.

би све немачке трупе које су деловале на територији НДХ биле подређене команди у Београду. Генерал Александар Лер, заповедник Југоистока такође је послао захтев влади НДХ да се немачкој војсци призна право издавња наређења и органима цивилне управе. То је узбудило усташе, пре свега су се уплашили истих захтева Италије. Тај поступак убрзао је Павелићеве и Глезове намере да одстрани оца и сина Кватерника. Пре саме посете, Павелић је истакао да смена Кватерника мора да уследи после решавања отворених питања између немачких војних органа и владе НДХ. Још једана препрека била је и проналажење адекватног наследника војсковођи Кватернику. Павелић је чак носио мишљу да пронађе неког бугарског генерала који би прешао у службу НДХ. Непосредно пре посете, Глез је поставио три захтева усташким органима које је желео да представи Хитлеру. Први је био да Славко Кватерник мора бити смењен. За његовог наследника предложио је генерала Ивана Прпића кога је окарактерисао као јединог школованог генералштабног официра у домобранству. Други захтев била је реорганизација министарства домобранства. Глезова намера била је да се разбије Кватерникова клика у домобранству и да се организује рационалан размештај официра. Трећи захтев подразумевао је укањање Дида Кватерника. и дисциплинација Усташке војнице.²³⁵

Састанак са Хитлером организован је 23. септембра у Виници у Украјини. Павелић је одпутовао са Иваном Перчевићем, Виктором Пребегом, др Милетом Будаком (нећаком министра Будака), Отом Чушом и Јуром Францетићем. Састанку су присуствовали Глез и Зигфрид Каше, као и аташе Ђуро Јакчин.

Хитлер је изразио да је заинтересован за ред и мир у НДХ и да Немачка жели безбедан транспорт боксита и нафте у Северну Африку. Павелић је обећао да ће пружити све неопходне безбедоносне мере. Замолио је да немачке јединице не остану под командом чије је седиште у Београду него да се подреде властитој команди у Хрватској. Што се тиче питања организације оружаних снага НДХ Павелић је рекао да је домобранство неспремно за сузбијање устаника и да је њихов морал низак. То било јасно пребацивање кривице на Славка Кватерника за неуспехе НДХ у одржавању реда. Са друге стране Павелић је хвалио Усташку војницу као ефикасну војну силу и представио Францетића као нову наду која ће предводити оружане снаге НДХ у победи над устаницима. Глез је објаснио да ће

²³⁵ Исто, 403.

нову снагу домобранства представљати горске бригаде које ће бити специјално обучене за обрачун са партизанима.²³⁶ Хитлер је био задовољен обећањима Павелића и усташа и одобрио је да команда над немачким јединицама у НДХ остане у земљи.

Свега три дана по повратку (29.09) осокољени Павелић обавестио је Кватерника да мора да напусти све функције у војном апарату.²³⁷ Дато му је до знања да Немачка инсистира на његовој смени и да не постоји опција у којој може да остане на челу домобранства. Кватерник је почетком октобра био приморан да оде на „лечење“ у Словачку. Наравно, то је била медијска фарса прикривања смене, иако је Кватерник до краја децембра формално задржао све функције. Влада је реконструисана 10. октобра. Павелић је лично преузео министарство домобранства, а број министарстава смањено се са 12 на 8.²³⁸ У владу су уведени и нови људи, међу којима је био и конзул НДХ у Београду Анте Никшић. И Дидо је био смењен са свих функција, али за разлику од оца привремено је остао у земљи.

Пре самог одласка у Словачку, стари војсковођа није могао да изгржи а да на неки начин не изрази своје незадовољство. Отишао је у Вараждин где се налазила домобранска војна школа и кадетима одржао говор у ком им је нагласио да не смеју да буду топовско месо за потребе других земаља. Смењен је и Владимир Лакса а на његово место постављен је генерал Иван Прпић.

У присилној пензији Кватерник је обасипао писмима Павелића и остале водеће чланове усташког покрета, мислећи да ће послушати његове „мудре“ савете. Његов статус ипак није у потпуности решен све до самог краја 1942. године. Без дозволе из Загреба, у посебном салон-вагону Кватерник је допутовао назад у земљу средином децембра под изговором да жели да прослави Божић код куће. Касније је тврдио да је добио информације од ћерке да се припрема ликвидација његовог сина и да је морао да се врати да га спаси.²³⁹ По повратку, Кватерник је предао Павелићу једно писмо за условима за потпуно повлачење. У њему је затражио да и даље има право ношења титуле војсковође уз одговарајућа месечна примања од 5 хиљада немачких марака, право на задржавање виле у

²³⁶ Bogdan Krizman, *Pavelić između Hitlera i Mussolinija*, 410.

²³⁷ Nada Kisić Kolanović, *нав. дело*, 58.

²³⁸ Jozo Tomašević, *нав. дело*, 491.

²³⁹ VA, NDH, Zapisnik saslušanja SI. Kvaternika 7. II 1947, I. O. 9 7/2 1-145.

којој је становао у Тушканцу и право да се заједно са породицом своје ћерке насели у Немачкој. Глез је саркастично коментарисао целокупну збрку са Кватерниковим пензионисањем – *Тресла се гора а родио се за Хрватску не баш тако јефтин миш.*²⁴⁰

Славко Кватерник у Немачкој је дочекао крај рата. Наводно је припремао један меморандум против Павелића и његове клике током 1943. године. Амерички окупациони органи у Аустрији ухапсили су га 12.07.1945. и одвели у затвор земаљског суда у Салцбургу. После шест месеци пребачен је у логор крај Голинга, а касније у други крај Салцбурга. Изручен је Југославији 9.09.1946. Због учешћа у злочинима осуђен је на смрт и стрељан у Загребу, јуна 1947. године.

IX ЗАКЉУЧАК

Идеологија усташког покрета није настала непосредно пре Другог светског рата, већ се заснивала на хрватским националистичким идејама старим неколико деценија. Те идеје приграбио је немали број Хрвата међу којима су најистакнутији били бивши високи

²⁴⁰ Vasa Kazimirović, *нав. дело*, 225.

аустроугарски официри хрватске народности. Они су поразом у Другом светском рату изгубили све привилегије које су у старој монархији уживали. Један од тих официра био је и Славко Кватерник, блиски сарадник фелдмаршала Светозара Боројевића. Он је првом приликом променио страну, када је већ био јасан исход Великог рата, и ставио се у службу Народног вјећа Словенаца Хрвата и Срба а касније и новоформиране Краљевине СХС. У војсци нове државе није се задржао дуго. Одлучио је да се посвети политици и постао је један од наистакнутијих чланова правашког, а ускоро и усташког покрета у Краљевини Југославији. Док се вођа покрета налазио у политичкој емиграцији, Славко Кватерник постао је један од лидера такозваних домовинских усташа. Радио је на изградњи неколико институција које су постале чврста база за јачање покрета у земљи. Пре свега учествовао у оснивању и организацији привредног друштва „Хрватски радиша“ као и организације „Узданица“ коју је покренуо заједно са Милетом Будаком. У периоду пре Споразума Цветковић – Мачек, имао је чврсту сарадњу са Хрватском сељачком странком и њеним председником Владком Мачеком. Кватерник је помогао изградњу паравојних формација Сељачке и Грађанске заштите које су му се касније ставиле у службу приликом оснивања оружаних формација НДХ.

Његов најзначајнији иступ било је проглашење НДХ 10. априла 1941. године. Први је организовао усташки државни апарат и прогласио прве законе и наредбе НДХ. У тих првих неколико дана осећао се као суверени владар који је остварио „тисућљетњи“ сан Хрвата. На његову жалост, то државно стварање прекинуто је доласком правог вође усташког покрета, оног у чије име је и прогласио оснивање НДХ - Анте Павелића.

Славко Кватерник прихватио је улогу у служењу Павелићу која је награђена јединственим чином војсковође и врховног команданта хрватских оружаних формација. Његове титуле и секирица коју је носио требале су да буду знамења највећег хрватског официра, достојног наследника Николе Шубића Зрињског, бана Јосипа Јелачића и његовог надређеног Светозара Боројевића. Кватерник је волео славу и моћ, али није поседовао способност да изгради квалитетну оружану силу усташке државе.

На самом почетку Кватернику су се на располагање ставиле Грађанска и Сељачка заштита. Оне су му помогле да преузме власт у Загребу и у већем делу земље и да заробе и ухапсе велики број југословенских официра. Без њихове помоћи Кватерников чин

преузимања власт био би знатно отежан. Не само њихове помоћи, него и осталих бројних хрватских институција и индивидуа у земљи. Сам усташки покрет у емиграцији бројао је свега неколико стотина чланова који самостално не би могли да преузму власт.

Оружане формације НДХ организоване су у две главне гране : Домобранство и Усташку војницу. Домобранство је представљало регуларну војску НДХ која је баштинила традицију војних формација Аустроугарске. Кватерник није желео да иде далеко од оригиналног краљевског домобранства и око себе окупио је старе аустроугарске официре који заједно са њим требали да изграде нову аустроугарску војску. Пежоративно назавани *нафталинцима* стари официри мало су се разумели у ратну филозофију Другог светског рата. Још мање су разумели ратне околности на југословенском простору. Домобранство је било тромо, неорганизовано и неспособно да се обрачуна са покретима отпора, пре свега са НОВЈ-ом.

И поред тога што је домобранство било незрело и никада начињено ефикасном војном силом , усташе су сматрале да морају да допринесу осовинским ратним напорима. Уз немачку обуку, финансирање и постројавање формиране су хрватске легионарске јединице које су учествовале у борби на Источном фронту. Славко Кватерник био је један од главних заговорника да и Хрвати учествују у борби против *большевистичке немани* и лично је обећао сигурност и финансијску стабилност за све легионаре добровољце. Њихова авантура завршила се поприлично неславно, Црвена Армија разбила их је испред Стаљинграда и од 369. појачаног пука остао је мањи број преживелих.

Усташка војница била је партијска војска усташког покрета. Формирана по угледу на Вафен СС, од њих је преузела злочиначки приступ у ратовању. Славко Кватерник помогао је њено оснивање и све до распламсавања сукоба са Павелићем фаворизовао је Усташку војницу у односу на домобранство.

Кватерникова неспособност да изгради способну оружану силу усташке државе била је главни окидач за његову смену. Немци, главни спонзори усташког покрета током Другог светског рата више нису могли да толеришу траљавост и неспособност старог војсковође. Са друге стране, Анте Павелић је у Славку Кватернику и његовом сину Еугену видео највећу претњу по неограничену власт коју је држао. Уз помоћ Немаца и Италијана

елиминисао је оца и сина Кватерника из усташког апарата и послао их у финансијски угодну пензију.

Славко Кватерник био је човек који се стицајем околности нашао на другој позицији у организацији усташког апарата и НДХ. Његове војничке и организационе способности биле су лимитиране и застареле. Био је задрт и неспреман да се прилагоди новим околностима ратовања. Остаће упамћен као један од највећих злочинаца Другог светског рата на југословенском простору.

СПИСАК КОРИШЋЕНИХ ЗАМЕНИЦА

НДХ – Независна држава Хрватска

ХСП – Хрватска странка права

ХСС – Хрватска сељачка странка

ГУС – Главни усташки стан

УХРО – Усташе хрватска револуционарна организација

УНС – Усташка надзорна служба

МИНДОМ – Министарство домобранства

ПТБ – Поглавникова телесна бојна

ПТС – Поглавников телесни здруг

ДОРА – Домобранска радна постројба

РАВСИГУР – Равнатељство за јавни ред и сигурност

ВМРО – Унутрашња македонска револуционарна организација

Краљевина СХС – Краљевина Срба Хрвата и Словенаца

ФНРЈ – Федеративна народна република Југославија

СПЦ – Српска православна црква

ХПЦ – Хрватска православна црква

НОВЈ – Народноослободилачка војска Југославија

НОП – Народноослободилачки покрет

ЈВуО – Југословенска војска у отаџбини

СС – Schutzstaaffel- Заштитни одред (Националсоцијалистичке партије)

СА – Sturmabteilung- Јуришни одред (Националсоцијалистичке партије)

СД – Sicherheitsdienst- Безбедносна служба (СС-а)

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

Извори:

Необјављени извори:

Војни архив (VA)

- Фонд
Независне државе Хрватске, од 1941. до 1945. год.

Објављени извори:

- Nada Kisić Kolanović, *Vojskovođa i politika. Sjećanja Slavka Kvaternika*, Zagreb 1997.
- Zločini na jugoslovenskim prostorima u Prvom i Drugom svetskom ratu: zbornik dokumenata, tom I, Zločini Nezavisne Države Hrvatske (odgovorni urednik Slavko Vukčević), Vojnoistorijski institut, Vojni arhiv, Beograd 1993.
- Zakoni, zakonske odredbe, naredbe i t. d. Nezavisne Države Hrvatske (proglašene od 11. travnja do 26. svibnja 1941.), Knjiga XI (svezak 1-10), uređuje A. Mataić, vjećnik Stola sedmorice, Zagreb 1942.
- *Усташка зверства, Зборник докумената (1941–1942)*, приредио Милан Кољанин, Нови Сад 2020.
- Vasa Kazimirović, *NDH u svetlu nemačkih dokumenata i dnevnika Gleza fon Horstenaau*, 1941-1944, Beograd 1987.
- Ministarstvo vanjskih poslova NDH, *Međunarodni ugovori 1941*. Hrvatska državna tiskara, XXIX
- Владко Мачек, *Мемоари*, Загреб, 2003.

Штампа:

- *Hrvatski*
narod (1939 – 1945)

Литература:

- Nikica Barić, *Ustroj kopnene vojske domobranstva Nezavisne države Hrvatske, 1941-1945*, Zagreb 2003.

- Nikica Barić, General August Marić: životopis jednog hrvatskog časnika y *Časopis za suvremenu povijest* 2, 2002.
- Nikica Barić, Položaj Srba u domobranstvu Nezavisne Države Hrvatske : 1941.-1945. y *Polemos : časopis za interdisciplinarna istraživanja rata i mira = journal of interdisciplinary research on war and peace*, Sv.5, 2002.
- Vladimir Brbardić, Višeslav Aralica, *World War II Croatian Legionaries Croatian Troops under Axis Command 1941–45*, Men At Arms Books - Osprey Publishing, Oksford, 2016
- Ivan Vuk, Pripojenje Međimurja Kraljevstvu Srba, Hrvata i Slovenaca.. Od neuspjeloga pokušaja 13. studenog do uspješnoga zaposjedanja Međimurja 24. prosinca 1918. Godine y *Časopis za suvremenu povijest br 2*, Zagreb 2019, 520.
- Ivo Goldstein / Goran Hutinec, Neki aspekti revizionizma u hrvatskoj historiografiji devedesetih godina XX stoljeća – motivi, metode i odjeci u “Revizija prošlosti na prostorima bivše Jugoslavije : zbornik radova”. - Sarajevo : Institut za istoriju, 2007.
- Zdravko Dizdar, Bjelovarski ustanak od 7. do 10. travnja 1941. y *Časopis za suvremenu povijest* br. 3. 2007.
- Marko Davinić, Pravno ustrojstvo i delovanje vojnih i policijskih snaga Nezavisne države.y *zbornik radova Pravni poredak Nezavisne Države Hrvatske*, Beograd 2018.
- Fikreta Jelić-Butić, *Ustaše i Nezavisna država Hrvatska: 1941-1945*, Zagreb 1977.
- Mario Jareb, Ustaško – domobranski pokret od nastanka do travnja 1941. godine, Zagreb, 2006.
- Damir Jug, *Oružane snage NDH – sveukupni ustroj*, Zagreb 2004.

- Željko Karaula, *Hrvatska seljačka zaštita u Kraljevini Jugoslaviji*, необјављена докторска дисертација, одбрањена Загреб 2014.
- Maja Karić, Petra Braun, Ana Filep, Ivan Kukić „PRISTUP SAMO P(R)OZVANIMA“ у Дан вредан века 1 – XII – 1918, Beograd 2018.
- Dragan Kljakic, *Ustaska legija pod Staljingradom*, Beograd 1989.
- Ivan Košutić., *Hrvatsko domobranstvo u Drugom svjetskom ratu 1. Dio*, Zagreb 1992.
- Bogdan Krizman, *Ante Pavelić i ustaše*, Zagreb 1978
- Bogdan Krizman, *Pavelić između Hitlera i Mussolinija* , Zagreb 1980.
- Василије Крестић, *Историја Срба у Хрватској и Славонији 1848 – 1914*, Београд 1991
- Василије Крестић, *Геноцидом до Велике Хрватске*, Нови Сад 1998
- Ivana Krstić, Miloš Jovanović, *Međunarodnopravni status Nezavisne države Hrvatske у Zbornik radova Pravni poredak Nezavisne Države Hrvatske*, Beograd 2018.
- Tihomir Likso, Danko Čanak, *Hrvatsko ratno zrakoplovstvo u drugome svjetskom ratu*, Zagreb 1998.
- Hrvoje Matković, *Povijest Nezavisne Države Hrvatske*, Zagreb 2002.
- Krunoslav Mikulan, Siniša Pogačić, *Hrvatske oružane snage 1941-1945 (ustrojstvo, odore i oznake)*, Zagreb 1999.
- Viktor Novak, *Magnum Crimen: Pola vijeka klerikalizma u Hrvatskoj*, Zagreb 1948.

- Amir Obhodaš, Mario Werhas, Bojan Dimitrijević, Zvonimir Despot, Ustaška vojnica 1 : Oružana sila Ustaškog pokreta u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj 1941.-1945, Zagreb 2013.
- Бранко Петрановић, *Историја Југославије 1918-1988 1*, Београд 1988
- Dušan P. Petronijević, Zoran S. Grbić, Učešće ustaškog lista Hrvatski narod u kampanji Bačka Hrvatska (1939-1940) u *Kultura polisa – časopis za negovanje demokratske političke kulture* br. 43, Novi Sad 2020.
- Milan Pojić, „Lako prevozni zdrug Hrvatske legije : (Legione Croata Autotransportabile) : 1941.-1942.“ y *Časopis za suvremenu povijest* God.31 (1999).
- Jozo Tomašević, *Rat i revolucija u Jugoslaviji, 1941-1945 : okupacija i kolaboracija*, Zagreb 2010.
- Mladen Colić, *Oružane snage kvislinske Nezavisne Države Hrvatske 1941. godine* : magistarski rad, Beograd 1968.
- Ferdo Čulinović, *Okupatorska podjela Jugoslavije*, Beograd 1970.
- Filip Škiljan, *Organizirana prisilna iseljavanja Srba iz NDH*, Zagreb 2014.
- *Tko je tko u NDH: Hrvatska 1941 – 1945*, uredništvo Zdravko Dizdar, Marko Grčić, Slaven Ravlić i Darko Stuparić, Zagreb 1997.